

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Filip Drvar

Španjolski građanski rat: međunarodni aspekti i
refleksije u književnosti

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Zagreb, 2014.

SADRŽAJ

UVOD	3
1. Nastanak Druge republike, građanski rat i njegovi uzroci	5
1.1. Španjolska u vremenu nakon Prvog svjetskog rata.....	6
1.2. Proglašenje Druge republike.....	9
1.3. <i>Bienio Negro</i>	12
1.4. Veljački izbori.....	14
1.5. Rat.....	16
2. Odnosi europskih velesila prema zaraćenim stranama	19
2.1. Italija i Njemačka.....	20
2.2. Francuska i Velika Britanija.....	23
2.3. Sovjetski savez.....	25
2.3.1. <i>Ninos de Rusia</i>	29
2.4. SAD i interesi krupnog kapitala.....	34
2.5. Prikaz Španjolskog građanskog rata u našem tisku.....	36
2.5.1. <i>Hrvatska straža i Radničke novine</i>	39
2.5.2. <i>Jutarnji list, Obzor i Politika</i>	42
3. Književne refleksije na Španjolski građanski rat	45
3.1. Kataloniji u čast.....	46
3.2. Kratko ljeto anarhije: Život i smrt Bonaventure Durrutija.....	50
3.3. Kome zvono zvoni.....	52
ZAKLJUČAK	56
IZVORI	58
LITERATURA	59

UVOD

Građanski rat koji je ponajviše obilježio međuratno razdoblje europske povijesti i ostavio neizbrisiv trag u kulturnom, a prije svega književnom stvaralaštvu, danas promatramo s pozamašnim vremenskim odmakom. Sama sintagma *građanski rat* nije dovoljno sveobuhvatna da bi se njome jednoznačno izrazili svi aspekti koje trebamo imati na umu kad promišljamo o spomenutoj temi. Naime, već sama činjenica postojanja sukoba građana jedne države upućuje na razmišljanje o podijeljenosti toga društva. Španjolski građanski rat je prvorazredan primjer te pojave. Povrh toga on je međunarodni sukob. Međunarodni sukob u smislu da je poslužio kao tehnološki i ideološki poligon zbivanjima koja će svoju premijeru imati u Drugom svjetskom ratu. Španjolska je bila, od sredine devetnaestog stoljeća pa sve do početka građanskog rata, rasadnik europskih ideoloških pokreta. Zajedničko im je bilo to da su se svi prepoznavali kao odlučujući faktor prema progresivnom razvoju društva. To je ujedno i odgovor na pitanje uzroka tolikih ratova, sukoba, pobuna i nemira koji su karakterizirali posljednjih stotinjak godina španjolske povijesti. U godinama nakon proglašenja Druge republike situacija je bila po mnogočemu analogna prijašnjim. No valja imati na umu da je sukob koji je uslijedio po svemu zasjenio one prijašnje. Proces koji su doveli do građanskog rata razdijelili su španjolsko društvo na dva dijela te ih usmjerili u pravcu samouništenja. Da se poslužimo metaforom, ratom je kirurški odstranjen dio društva koji je svoju opstojnost i zaštitu potražio u zapadnim liberalnim demokracijama koje su ideale žrtvovala vlastitim neposrednim interesima. Drugim riječima, sudjelovanje velesila, odnosno manifestacija njihove moći i nemoći, zadali su temeljni okvir u kojem se odvijao međusobni sukob Španjolaca. S druge strane, rat je poslužio kao medij mnogim umjetnicima da izraze vlastita mišljenja i ideje. Jedan od oblika stvaralaštva bila je i književnost. Valja istaknuti da su se o Španjolskom građanskom ratu književno izrazili mnogi, ali je s određenim razlogom na opus pojedinih autora povijest književnosti stavila poseban naglasak. Imajući na umu da je književnost samo jedan dio kulture, promatranje ovog povijesnog fenomena poprima doista imponzantan karakter.

Moja nastojanja u ovom izlaganju kretat će se prvenstveno u pravcu oslikavanja međunarodne situacije vezane uz rat, ali i njegovih književnih refleksija. Humanitarni aspekt sovjetske intervencije, odnosno pitanje evakuacije španjolske djece u Sovjetski Savez, tema je kojoj sam posvetio posebnu pozornost s obzirom na njezinu trenutnu slabu zastupljenost. Povrh toga, uz međunarodne aspekte i književne refleksije, namjeravam se posvetiti prikazivanju načina izvještavanja našeg tiska o građanskom ratu. Smatram međunarodne

aspekte i književne refleksije ključnima za adekvatno razumijevanje građanskog rata. Prvo za njegovu kontekstualizaciju i shvaćanje suštine stvari, a drugo za razmatranje njenog utjecaja na povijest kroz prizmu književnosti. U pitanju potonjeg, pretenciozno bi bilo smatrati se licenciranim za donošenje cjelokupnih prikaza zastupljenosti Španjolskog građanskog rata u književnosti. Imajući to na umu, ograničio sam svoja razmatranja na djela onih autora čiji doprinos povrh književnog ima jasan povijesni značaj.

1. Nastanak Druge republike, građanski rat i njegovi uzroci

Pokušaj vojske da državnim udarom smijeni vlast nesumnjivo je bio neposredni uzrok građanskom ratu koji je potrajao dvije godine i osam mjeseci. U vremenu koje je prethodilo spomenutom događaju slični pokušaji preuzimanja vlasti nisu bili rijetkost. Naime, od 1923. godine pa do stvaranja Druge republike osam godina kasnije, sve poluge vlasti u svojim rukama držao je general Miguel Primo de Rivera.¹ Na čelo države došao je *pronunciamientom*, odnosno vojnim proglasom kojim se pod prijetnjom krvoprolića tražila predaja vlasti. Znakovit za budućnost, također bilježimo primjer pokušaja preuzimanja vlasti generala Sanjurja iz 1932. godine.² Naime, nezadovoljan vojnim reformama lijeve vlade premijera Azane te svojim položajem, izdao je *pronunciamiento* koji su podržale konzervativne stranke desnice. Unatoč neuspjehu, njegov pokušaj je nagovijestio događaje koji će četiri godine kasnije imati drugačiji ishod. Snažan biljeg na razdoblje Druge republike imao je i Asturijski ustanak potaknut pobjedom konzervativnih snaga na izborima u studenom 1933. godine i suspenzijom reformi vezanih za status crkve, poljoprivredu i školstvo.³ *Bienio Negro* ili Crno dvogodište, razdoblje u kojem je desnica nastojala nizom mjera dokinuti republikanske reforme, konačno je razlučilo španjolsku političku scenu na dva tabora. Potvrda je stigla na veljačkim izborima 1936. godine u obliku tijesne pobjede Pučke, u odnosu na Nacionalnu frontu, te potpuna marginalizacija centra. Prijašnje razdoblje obilježeno Riverinom diktaturom i nastankom Druge republike pored neposrednih povoda, nizom ranije spomenutih čimbenika, nepovratno je kataliziralo španjolsko društvo u pravcu oružanog sukoba koji nazivamo Španjolski građanski rat. Prije razmatranja njegova tijeka, potrebno je istaknuti uzroke, odnosno njegovu genezu.

---

¹Thomas, H. *Španjolski građanski rat*. 3. izdanje. 1. sv. Rijeka : Otokar Keršovani, 1980. str. 46-47.

²Thomas, H. Nav. dj. str. 100.

³Isto, str. 126.

1.1. Španjolska u vrijeme i nakon Prvog svjetskog rata

U vremenu od kraja Prvog svjetskog pa sve do početka građanskog rata glavne boljke španjolskog društva bile su gospodarskog, društvenog i političkog karaktera. Pozicija neutralnosti poštjednala je zemlju ratnih strahota koje su zadesile velike europske sile. Inozemne investicije i poslovanje se razvijalo, a potreba za radnom snagom je rasla. Međutim, u godinama nakon rata svjetska ekonomska situacija se promijenila. Smanjenjem gospodarskog rasta pospješila se postojeća nezaposlenost, rast cijena i prateća inflacija. Sveprisutni štrajkovi, vojni poraz u Maroku te ubojstvo premijera produbili su krizu. Berend/Rankijeva teorija *jezgre i periferije*, prema stupnju industrijalizacije, smješta Španjolsku u skup zemalja koje pripadaju mediteranskom obrascu, odnosno europskoj poluperiferiji.⁴ Gubitak kolonija uzrokovao je pad vrijednosti društvene proizvodnje koja počinje kaskati za ostatkom Zapadne Europe. Time je naročito pogođena Katalonija u kojoj je razvijena tekstilna industrija bila posebno orijentirana na kubansko tržište. Stupanj industrijalizacije ujedno je i jedan od razloga nešto slabijih posljedica velike krize u odnosu na industrijski jače razvijene zemlje Zapadne Europe. Iznimka je sektor rudarstva u koji je išlo najviše stranih ulaganja pa je uz željeznicu bio najrazvijeniji. U praktičnom smislu posljedica teškog stanja bili su nemiri izazvani sukobima radnika i poslodavaca. Za radnike udružene u radničke sindikate, najučinkovitija metoda borbe bio je štrajk. Najbrojniji sindikati bili su anarhistički *Confederacion Nacional de Trabajo* (CNT) i socijalistički *Union General de Trabajadores* (UGT) s milijunskim članstvom na vrhuncu djelovanja. Sprema s lokalnim vlastima omogućavala je vlasnicima tvornica da uz *lokaut* i druge načine suzbijaju štrajkove kako bi natjerali radnike da odustanu od svojih zahtjeva. U zemlji od 24 milijuna stanovnika, osam milijuna su bili radnici.⁵ Nastojeći vokalizirati njihov politički interes, socijalističke, marksističke, a posebice anarhističke ideje, nailazile su na plodno tlo. Vrhunac nepopularnosti ustavne monarhije i kraljeve ličnosti očitovao se na općinskim izborima 1931. godine. S velikom vjerojatnošću se pretpostavlja da bi trenutno došlo do sukoba tj. građanskog rata da kralj nije abdicirao. Naime, prosvjedi su poprimali sve ozbiljniji karakter, seljaci su zauzimali zemlju, a vojska je otkazivala poslušnost. U narednom periodu radnički pokret, potaknut promjenama vlasti, slabim reformama i žestokim obračunima od strane vlasti, sve više poprima revolucionarni karakter. Za to vrijeme u Italiji i Njemačkoj jačaju fašizam, odnosno nacizam, a liberalne demokracije se oprezno pokušavaju uskladiti oko vlastitih

---

⁴Berend, I. ; Ranki G. *Evropska periferija i industrijalizacija: 1780-1914*. Zagreb. Naprijed, 1996. str. 57.

⁵Thomas, H. Nav. dj. sv. 1. str. 58.

vanjskopolitičkih djelovanja kako bi izbjegle ponovni kontinentalni rat nalik Prvom svjetskom. S druge strane, Španjolska se pokušavala nositi s vlastitim teškoćama. Za državu, u kojoj je osam milijuna hektara zemlje bilo u rukama devet tisuća veleposjednika, provođenje agrarne reforme bila je nužnost.⁶ Osnovna značajka španjolske poljoprivrede bila je pretežito suha zemlja koja je zahtijevala navodnjavanje. Slaba razvijenost najvažnije privredne grane uz tehnološku zaostalost konstantno je pogoršavala položaj poljoprivrednika. Visoke cijene zakupa zemlje, mali posjedi koji nisu mogli udovoljiti zahtjevima poljoprivrednika i veleposjedi, tj. *latifundije*, oslikavali su glavne boljke agrarnog stanja. Rudarstvo i industrija bili su predmet probitka manjih interesnih skupina čiji je utjecaj sezao do samih vrhova vlasti. Negativan trend također je bilježila popularnost crkve. Prošlo je vrijeme u kojem je crkva bila odlučujući kohezivni faktor u ujedinjenju zemlje, tj. duhovna i moralna sila koja je predvodila rekonkvistu protiv muslimana. Pet tisuća crkvenih zajednica ili sto petnaest tisuća svećenika, fratarata i opatica financiralo se iz državnog proračuna.⁷ Povrh toga, vjerski osjećaji mnogih Španjolaca ograničavali su se isključivo na formalno prihvaćanje crkve kroz primanje sakramenata. Drugim riječima, vjerski zanos kod mnogih je ustupio mjesto progresivnim idejama koje su obećavale sreću, napredak i slobodu već u ovozemaljskom životu. Pored spomenutih problema, uvijek prisutno, bilo je pitanje autonomije Baskije i Katalonije. Potonja se isticala po posebnosti u jezičnom, kulturnom i nacionalnom smislu te je povijesno gravitirala više jugu Francuske nego Madridu. U gospodarskom smislu najrazvijenija je od dvanaest španjolskih pokrajina. Iz spomenutih činjenica proizlaze temelji katalonskog nacionalizma. Želja da se kulturnoj i gospodarskoj pridoda i politička zasebnost. U vremenu Riverine diktature stalo se na kraj svim aspektima katalonske autonomije. Postalo je očito da katalonsko protivljenje monarhiji, odnosno naklonost republici ima svoje dublje korijene. Plebiscitom održanim u vrijeme Druge republike premoćnom većinom glasovano je za autonomiju. Donesen je Katalonski statut te formiran *Generalidad*, odnosno katalonska vlada koja je kao predstavnik Madrida u ingerenciji imala zdravstvo, socijalna i građanska prava te mjesnu upravu.⁸ Baskima je također ponuđen statut nalik katalonskom, koji je prihvaćen u trima baskijskim provincijama uz iznimku Navarre.⁹ Izrazito vjerski nastrojeni narod, kroz povijest politički izoliran, bio je prepoznatljiv po preradi željeza, odnosno proizvodnji čelika i brodogradnji. U političkom smislu ih homogenizira antiklerikalni karakter republike kojoj se u ranim danima protive.

---

⁶Thomas, H. nav. Fj. sv. 1. str. 86-89.

⁷Isto, str. 63.

⁸Isto, str. 91.

⁹Isto, str. 92.

Međutim, unatoč izrazitom katolicizmu, prihvaćaju vladinu ponudu što će biti indikativno za njihovu pripadnost u nadolazećem razdoblju.

1.2. Proglašenje Druge republike

Naglašena politička različitost španjolske stranačke scene dodatno je pridonosila nemogućnosti rješavanja ključnih pitanja. Umjerene i donekle radikalne lijeve političke opcije zagovarale su promjenu državnog uređenja, odnosno republiku. Prevladavajući trend nepopularnosti kralja Alfonsa XIII. i monarhije bio je očigledan u svim većim gradovima što se pokazalo na izborima. S druge strane spektra su se nalazile mnoge konzervativne, nacionalističke i druge opcije kojima je zajednički nazivnik bilo protivljenje svim promjenama koje bi dominantan status političkih elita, crkve i vojske dovele u pitanje.

Kraj Riverine diktature 1930. godine te općinska izborna pobjeda lijevih, odnosno desnih republikanaca i socijalista godinu dana kasnije označila je nastanak Druge republike.¹⁰ Uslijedili su opći izbori za ustavotvorni *Cortes* (parlament) na kojima je spomenuta koalicija postigla najbolji rezultat. Prema ustavu koji je stupio na snagu predsjednik države imao je mandat u trajanju od šest godina, pravo veta te pravo određivanja predsjednika vlade. Odmah se prišlo usvajanju odredbi o religiji. Crkva je odvojena od države. Svi crkveni redovi morali su se registrirati u ministarstvu pravde. Zabranjeno im je trgovanje i određen porez uz obavezno podnošenje godišnjeg izvješća. Rastava, kao i sklapanje braka, preneseni su isključivo u domenu države. Primat koji je crkva imala u školstvu korjenito je promijenjen na način da država na području odgoja i obrazovanja ima prvu i zadnju riječ. Promjene su izazvale krizu vlade zbog koje su premijer Alcala Zamora i ministar unutrašnjih poslova Miguel Maura podnijeli ostavke. Mjesto premijera ustupljeno je Miguelu Azani, antiklerikalnom lijevom republikancu, vođi Republikanske akcije kojoj je na izborima pripalo 27 izaslanika.¹¹ Azaninim izborom za premijera karakter nove vlade je postao znatno antiklerikalniji uslijed čega je, dosadašnji koalicijski partner, Radikalna stranka Alejandra Lerrouxa prešla u opoziciju. Lerroux, postariji lijevi radikal, oportunist na glasu po korupciji, i sam priželjkujući premijersko mjesto započeo je skretati udesno.¹² Istovremeno anarhisti, sljedbenici bakunjinovskih ideja, po vokaciji strogo antikapitalistički orijentirani, organiziraju štrajkove. Naime, prema anarhističkom redu demokracija, još jedna vrsta kapitalizma, iako predstavlja manje autoritaran oblik vlasti od monarhije, u idejnom smislu eonima je daleko od priželjkivanog *comunismalibertaria*, odnosno slobodarskog komunizma. Razvitku spomenutog anarhističkog ideala u Španjolskoj uvelike je pridonio Talijan Giuseppe Fanelli u

---

¹⁰Thomas, H. Nav. dj.sv. 1. str. 52.

¹¹Isto, str. 83.

¹²Isto.

drugo polovici devetnaestog stoljeća.¹³ Anarhizam se proširio čitavom Andaluzijom odakle je pristigao u Barcelonu i ostatak Katalonije. Snažan korijen uhvatio je u španjolskom radničkom pokretu propagirajući borbu za radnička prava revolucionarnim metodama od kojih je najučinkovitiji postao generalni štrajk. Nacionalna konfederacija rada (CNT) predstavljala je radničku sindikalnu organizaciju nalik socijalističkom UGT-u. Političko usmjerenje davala mu je Iberska anarhistička federacija (*Federacion Anarquista Iberica* – FAI).¹⁴ Anarhisti, prepoznatljivi po prepadima, pljačkama banaka i atentatima, progonjeni za vrijeme monarhije, proživljavaju razdoblje naglašene represije od strane republikanske vlade nakon što su u Castilblancu pobijeni pripadnici Civilne straže koji su pokušavali spriječiti prosvjedni skup.¹⁵ U reperkusijama koje su uslijedile mnogi su protjerani. Zbog vladinog izostavljanja kadrovskih promjena u strukturama organa reda, poput Civilne straže, reakcija je po surovosti bila nalik onoj iz vremena monarhije te ja naišla na osudu intelektualne javnosti.

Nakon diskusija o agrarnoj reformi i različitih prijedloga, usvojen je agrarni zakon ministra poljoprivrede Marcelina Dominga. Predviđao je eksproprijaciju, kolonizaciju bezemljaša, tj. seljaka te naknadu za oduzetu zemlju. Određen je agrarni maksimum kao kriterij prema kojem se trebalo provoditi oduzimanje posjeda te osnovan Institut za agrarnu reformu.¹⁶ Nadu polaganu u zakon zamijenilo je ogorčenje prilikom njegove slabe primjene. Kritike su stizale i s lijevice, točnije od socijalističkih prvaka, naročito Larga Caballera. Prije nego potrebne reforme koje su uslijedile, osim što nisu u potpunosti bile učinkovite, dodatno su antagonizirale opoziciju te su jaz između dvije Španjolske činile nepremostivim. U redovima vojske, časnici koji su reminiscirali o prošlim danima slave u marokanskom ratu, morali su na zahtjev Azane, tada ministra rata, podnijeti zakletvu na vjernost Republici ili se umiroviti. Povrh toga, kastiljanski prožeta vojska doživljavala je rješavanje baskijskog i katalonskog pitanja kao separatističke tendencije usmjerene na razbijanje jedinstva Španjolske. U crkvi, između primanja običnog župnika i biskupa vladao je golemi disparitet. Naprotiv, pokazalo se da niže svećenstvo nije bilo nesklobo Republici. Međutim, oduzimanjem naknada novi režim ih je definitivno otuđio. Protivljenje novoj vlasti iskazano je već u poslanicama nadbiskupa Segure.¹⁷ Novi ustav crkvi je namijenio potpuno marginalnu ulogu u društvu s čim

---

¹³Brenan, G. *The Spanish Labyrinth: an Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War*. 3rd ed. Cambridge: At the University Press, 1962. str. 139.

¹⁴Brenan, G. nav. dj. str. 172.

¹⁵Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 84.

¹⁶Isto, str. 89.

¹⁷Isto, str. 62.

se ona teško mirila. Pored toga su prilikom sve učestalijih anarhističkih nereda posljedično paljene crkve i samostani stvarajući dodatni antagonizam.

1.3. *Bienio Negro*

Monarhiste, katoličke konzervativce, desni centar i druge opozicijske stranke, koje su po proglašenju Druge republike ostale zatečene, drastične su reforme konsolidirale u pravcu preuzimanja vlasti. Formirana je Španjolska konfederacija autonomnih desnica (*Confederacion Espanola de Derechas Autonomas* – CEDA).¹⁸ Drugim riječima, savez konzervativnih stranaka koje zbog antiklerikalnog karaktera žele promjenu državnog ustrojstva. Na čelu je bio mladi odvjetnik Gil Robles, monarhist impresioniran nacističkim propagandnim metodama. Dana 19. studenog 1933. republikanci su zajedno sa svojim koalicijskim saveznicima izgubili izbore. Stranke bivše vlade su osvojile 99, a desnica 207 zastupničkih mjesta.¹⁹ U *Cortes* su također ušli pripadnik Falange, tj. njen osnivač, Jose Antonio Primo de Rivera, sin diktatora Prima de Rive i jedan komunistički zastupnik. Međutim, predsjednik Alcala Zamora, svjestan Roblesove nesklonosti republičkom uređenju, povjerio je mandat za formiranje vlade radikalima Lerrouxu. Time je Španjolska ušla u takozvano Crno dvogodište ili *Bienio Negro*, razdoblje od dvije i pol godine nakon izbora u studenom 1933. godine. Karakterizira ga donošenje niza mjera kojim je Lerrouxova vlada nastojala izmijeniti Azanine reforme. Svećenici su dobili status umirovljenih državnih službenika. Nova primanja su im time svedena na dvije trećine prijašnjih. Sveobuhvatna obrazovna reforma, u vidu zamjene crkvenih škola laičkima, odgođena je jednako kao i primjena agrarnog zakona. Predviđena je amnestija za sve političke osuđenike, konkretno generala Sanjurja i njegove zavjerenike iz pronunciamienta 1932. godine. Largo Caballero i socijalisti sve više se distanciraju od Republike gubeći vjeru u mogućnost parlamentarnog postizanja marksističkih ciljeva. Konkretno, razočarani su lukavo smišljenim izigravanjem ustava u čijem su stvaranju sudjelovali. Uvode vojnu obuku za omladinu te najavljuju „proleterski ustanak“.²⁰ Largo Caballero, strahujući od anarhističkog preuzimanja vodstva u španjolskom radničkom pokretu, dodatno zaoštrava retoriku izjavama o napuštanju demokratskih procesa, koji ionako nemaju svrhu, te prelazak na revolucionarno osvajanje vlasti. Istovremeno poslodavci ohrabreni mjerama Lerrouxove vlade snižavaju nadnice i podižu cijene zakupnina. Anarhisti se nizom akcija i generalnih štrajkova, koji su u Barceloni i Madridu trajali tjednima, nastoje izboriti za prava radnika i podići revolucionarnu svijest narodnih masa. Mnoga sela u Aragonu i Kataloniji u revolucionarnom vrenju proglašavaju slobodarski komunizam. Companys, predsjednik katalonskog Generalidada, proglašava

---

¹⁸Brenan, G. nav. dj. str. 268.

¹⁹Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 118.

²⁰Isto, str. 120.

Katalonsku državu u sklopu Španjolske federativne republike.²¹ Međutim, ona je bila kratkoga vijeka jer je vojska ubrzo ugušila pobunu, a vlada ukinula autonomiju. Predsjednik republike Zamora oklijeva amnestirati generala Sanjurja i urotnike zbog čega radikal Lerroux podnosi ostavku. Mandat za sastavljanje vlade ponovno ne dobiva Robles, nego radikal Ricardo Samper.²² Međutim, pod prijetnjom otkazivanja podrške CEDA-e, formira se nova vlada, ponovno s Lerrouxom na čelu. Na predsjednikov račun stižu optužbe o predaji Republike njezinim protivnicima i neprijateljima. Socijalisti pokušavaju u Madridu bezuspješno oružjem zauzeti državna ministarstva. Iako su barcelonski i madridski ustanci ugušeni relativno brzo, u Asturiji sa sjedištem u Oviedu izbija razmjerno velik ustanak rudara. Trideset tisuća rudara potaknutih vladinim mjerama zahvaljujući složnosti, dobroj organiziranosti i opremljenosti ubrzo ovladava Oviedom i okolnim mjestima.²³ Među sakralnim objektima koje je zahvatio bijes pobunjenika našli su se biskupski dvor, crkve i samostani.²⁴ Središnja vlast šalje generala Franca i Godeda sa zadaćom svladavanja pobune. Vrijedi spomenuti da su u ispunjavanju ove zadaće, zbog bojazni od neizvršavanja zapovijedi, prednost dobile jedinice Afričke armije, odnosno Španjolska legija stranca zajedno s *Marokancima*, a ne kontinentalna regularna vojska. Unatoč tomu što je pobuna ujedinila i anarhiste, i socijaliste, i komuniste, pa i lokalne asturijske ogranke CNT-a i UGT-a, jedinice afričke armije pod zapovjedništvom pukovnika Yague i generala Ochoe u kratkom roku su zauzele Oviedo. Odmazda je bila žestoka. Vojska je nesmiljeno vršila krvoprolića nad slomljenim rudarima. Largo Caballero, kao i većina socijalističkih prvaka našli su se iza rešetaka. U zatvor je dospio i bivši premijer Manuel Azana gdje je bez optužnice zadržan mjesecima. Izrečene su mnoge smrtne kazne koje su kasnije pretvorene u doživotne robije. Uslijed skandala vezanog za kockarske aparate, tj. direktne Lerrouxove umiješanosti raspala se vlada, te je predsjednik Zamora imenovao privremenu do izbora.²⁵ Obje su strane započele pripreme za predstojeće izbore u veljači 1936. Stranke ljevice okupile su se u široku koaliciju pod imenom Pučka ili Narodna fronta. S druge strane, analogno potonjem primjeru, stranke desnice su formirale koaliciju poznatiju kao Nacionalna fronta.²⁶ Nakon što je u *Cortesu* izglasano njegovo puštanje na slobodu, Manuel Azana konsolidira ljevicu držeći govore na skupovima pred okupljenim masama obećavajući ispravljanje nanesenih nepravdi u asturijskom ustanku.

---

²¹Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 125.

²²Isto, str. 122-124.

²³Brenan, G. nav. dj. str. 285.

²⁴Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 128.

²⁵Isto, str. 134.

²⁶Isto, str. 138.

1.4. Veljački izbori

Izborni zakon na snazi u Španjolskoj predviđao je da stranka koja u provinciji osvoji više od pedeset posto glasova dobiva više od osamdeset posto zastupničkih mjesta. Drugim riječima, tijesna izborna pobjeda Pučke fronte, u kojoj je osvojila 4 654 116 naspram 4 504 505 milijuna glasova Nacionalne fronte, donijela joj je 263 mjesta u Cortesu, odnosno 150 mjesta više od nacionalista (113).²⁷ Ako k tome pridodamo petstotinjak tisuća glasova stranaka centra, primjećujemo razliku između dvije najjače koalicije od svega dva posto. S druge strane, u parlamentarnoj zastupljenosti dvopostotna prednost značila je 150 zastupničkih mjesta više.

Predsjednik Niceto Alcala Zamora predaje vlast Azani. U novoj vladi zastupljene su republikanske stranke bez socijalista koje u to vrijeme odlikuju sukobi *caballerista* i *prietista*, odnosno pristaša Larga Caballera i umjerenog Indalecia Prieta. U Barceloni je svečano dočekan Companys nakon što je poništena suspenzija katalonskog statuta. Na ulicama gradova narodne mase traže pomilovanje za asturijske ustanike. U nekim mjestima preuzimaju oslobađanje političkih zatvorenika u svoje ruke, te uz mnoge, izlaze i obični kriminalci. Vlada nastoji nastaviti reforme iz 1931. godine, obnoviti rad na agrarnoj reformi, prosvjeti i upravi. Generali Franco i Godeđ su iz vrhovnog stožera premješteni na udaljene položaje na Kanarskom, odnosno Balearskom otočju.²⁸ Situacija je narušena brojnim ubojstvima i nasilnim ispadima socijalista i anarhista. Largo Caballero, kojem je nadjenut nadimak „španjolski Lenjin“, otvoreno zagovara revolucionarnu borbu. S druge strane, najžešći kritičar vlade postaje desničar Calvo Sotelo iz Španjolske obove. On zamjenjuje Roblesa na mjestu glavnog predstavnika opozicije u *Cortesu*. Robles pak nudi Azani uvjete suradnje dok istovremeno neki članovi CEDA-e otvoreno pozivaju na pobunu. Dodatna kriza nastaje kad u pokrajini Estremaduri više od šezdeset tisuća seljaka, nezadovoljnih sporošću agrarne reforme i kolonizacije, vlastoručno zauzima zemlju te započinje njenu obradu. U svibnju u parlamentu Azana biva izabran za predsjednika Republike, a za novog premijera imenuje Casaresa Quirogu. Socijalisti odbijaju sudjelovati u vladi dok Largo Caballero najavljuje „ustopostavu diktature proleterijata“ po raspadu Pučke fronte. Anarhisti na godišnjoj konferenciji u Zaragozi staju na kraj frakcijskim podjelama te najavljuju borbu za povećanje nadnica, kraći radni dan, godišnji odmor itd. Vojska u ovom periodu ne miruje, ustanak planiran za travanj je odgođen, a na kormilo urote dolazi proslavljeni marokanski veteran

---

²⁷Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 140.

²⁸Isto, str. 144.

general Sanjurjo²⁹ Zadaću koordinacije zavjerenika povjerava generalu Emiliu Moli. Vođa Falange, Jose Antonio Primo de Rivera, koji je na neki način bio glas razuma pozivajući svoje članstvo na suzdržanost, pregovara s Molom i obećava mu svoju potporu. Karlisti, pristaše Don Carlosa, pretendenta na španjolsko prijestolje iz 19. stoljeća, im se također pridružuju. Na ulicama Madrida se za to vrijeme, uz povremene stanke, odvijaju sukobi između ljevičara i falangista. U odmazdi za ubojstvo dvojice republikanskih časnika, biva ubijen parlamentarni zastupnik i vođa opozicije Calvo Sotelo.³⁰ To je bila konačna kap koja je prelila čašu i uvjerila desne skeptike da je rat neizbježan. Unatoč činjenici da je istraga brzo provedena i da su ubojice uhićene, nacionalistički tisak događaje prati s iznimnim senzacionalizmom što neke listove dovodi pod cenzuru. Sotelovo ubojstvo je protivnicima režima poslužilo kao krunski dokaz nemoći središnjih vlasti da uspostave zakon i red u opće anarhično stanje.

---

²⁹*Građanski rat u Španiji. // Istorija revolucija XX. veka.* Tom 2 Evropa / ur. Vera Popović. Beograd: Komunist. 1970. str. 104.

³⁰Thomas, H. nav. dj. str. 176.

1.5. Rat

Iako je vojna pobuna trebala započeti istovremeno u vojnim garnizonima diljem Španjolske i sjevernog Maroka, ishodište je bilo na sjeveru Afrike, točnije u gradu Melilli.³¹ Razlog osloncu na kolonijalne jedinice treba tražiti u činjenici da je većina buntovnog časničkog kadra bila sastavljena od veterana Marokanskog rata. Drugim riječima *africanisti*, kako su se popularno nazivali, predstavljali su elitu španjolske vojske. S druge strane, sjedište Španjolske legije stranaca i tzv. marokanaca je također bilo u Africi. Valja napomenuti da su te kolonijalne jedinice bile najiskusnije i najefikasnije snage španjolske vojske. Zahvaljujući njihovoj borbenoj učinkovitosti kompenzirana je inicijalna numerička inferiornost te omogućeno uspješno zauzimanje velikog teritorija. General Mola je zamislio da pobuna počne dan kasnije, međutim urotnici u Melilli su bili prisiljeni djelovati ranije tako da je kao datum pobune zapamćen sedamnaesti srpnja³² General Francisco Franco uputio se, sa zadaćom preuzimanja zapovjedništva nad Afričkom armijom, zrakoplovom s Kanarskog otočja u pravcu sjeverne Afrike. Za to su vrijeme pobunjeni časnici zauzimali javne ustanove i zatvarali političke i sindikalne protivnike. Posvuda je uvedeno opsadno stanje. Kroz isti scenarij su prošli Teutan i Ceuta. Legalnoj vlasti lojalni vojnici i časnici pružili su otpor, ali su savladani. S mnogima od njih je odmah obračunato što će postati karakteristično za vođenje rata u nadolazećem periodu. Idući dan je planirano započela pobuna u garnizonima na Iberskom poluotoku. Bio je to trenutak na koji vlada Casaresa Quiroge nije reagirala spremno. Naime, vlada suglasje u mišljenju da bi pobuna vrlo vjerojatno bila spriječena da je premijer zapovjedio naoružavanje naroda, odnosno radničkih sindikalnih organizacija.³³ Međutim, to se nije odmah dogodilo tako da su pobunjenici, uz pomoć lokalnih falangista i Civilne straže, u mnogim mjestima uspjeli u svom naumu. Odluka da se podjeli oružje je došla kasno. Upitno je da li bi general Queipo de Llano sa takoreći svega sto pedeset ljudi uspio zauzeti Seville, grad od četvrt milijuna stanovnika.³⁴ Bilo kako bilo, posvuda su oformljene radničke milicije koje su zatim jurišale, u mnogim slučajevima goloruke, na vojne garnizone i gušile pobunu. U najvećim urbanim središtima poput Barcelone i Madrida, kao i drugih gradova, snage lojalne Republici ugušile su pobunu. Španjolska se podijelila na dva dijela – republikansku i nacionalističku zonu. Giralova vlada, koju je ubrzo zamijenila socijalistička vlada s Largom Caballerom na čelu, na koncu je podijelila narodu oružje. U ranim danima rata, vjerni

---

³¹Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 182.

³²Isto, str. 183.

³³Isto, str. 178-185.

³⁴Isto, str. 186-187.

Republici ostali su veći dio mornarice i zrakoplovstvo. Anarhisti, komunisti, marksisti – antistaljinističkog usmjerenja i druge organizacije prestale su pružati otpor. U festivalskom ozračju pobjede u gradovima formirale su se kolone koje će krenuti ususret neprijatelju. S druge strane, na sjeveru je general Emilio Mola odsjekao republikanske snage ofenzivom u baskijskim provincijama. Iskrčavši se na jugozapadu uz njemačku i talijansku pomoć, Franco je krenuo prema Madridu. Nedugo od početka pobune general Sanjurjo je poginuo u zrakoplovnoj nesreći. U trijumviratu koji su sačinjavali generali, nakon Moline pogibije (također zrakoplovne), ostat će samo Franco. Osim međunarodnog aspekta, na kojeg ću se detaljnije usredotočiti u kasnijim poglavljima, kraj 1936. godine obilježilo je Francovo zauzimanje Toleda i neuspješna opsada Madrida. Zasluge su pripale pravovremenom dolasku internacionalnih brigada i generalu Miaji. Rat koji se razbuktao već je u ranim danima pokazao svoje najgore lice. Sudbina Garcije Lorce, poznatog španjolskog pjesnika, pokazuje obrazac ponašanja koji je bio prisutan na obje strane. Prilikom za izravnanje račune iz različitih razloga dobili su mnogi. Imajući to u vidu, ipak treba napomenuti da je postojala suštinska razlika u odgovornosti. Naime, sam general Emilio Mola pozivao je na širenje terora kako bi se nedvosmisleno pokazalo tko je gospodar situacije.³⁵ Službena nacionalistička retorika je uskoro propagirala vođenje svetog križarskog rata koji bi trebao Španjolsku očistiti od komunističko-anarhističkih i svih drugih remetilačkih elemenata.³⁶ S druge strane, neupitni su brojni zločini i odmazde koje su počinile lojalističke snage. Međutim, teror nije propagiran od strane vrhova središnje vlasti. Upravo bi se moglo kazati da je nedovoljna moć vladajućih institucija napravila vakuum u kojem su do izražaja dolazile zloupotrebe moći različitih lijevih frakcija, ali i spontane provale bijesa građana (npr. kao posljedica bombardiranja Madrida).

U 1937. godini, uništenjem Guernice, padom Gijona i Bilbaa, republikanska zona umanjena je za sjeverne provincije. Unatoč herojskom otporu Baska, teritorijalna odsječenost se pokazala prevelikom preprekom učinkovitoj obrani. Ponovni pokušaji opsade Madrida zajedno s padom Malage pospješili su već postojeću krizu među stanovništvom koje je masovno potražilo utočište u stranim zemljama. Kao i u inicijalnom transportu iz Maroka, talijanska i njemačka intervencija osigurala je dominantnu poziciju nacionalista. U strahu od širenja sukoba, gotovo sve liberalne demokracije ignorirale su republikanske pozive upomoć. Meksiko i Sovjetski Savez su po tom pitanju bili iznimke. Počevši pristizati krajem 1936.,

---

³⁵Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 213.

³⁶Isto, str. 175.

sovjetska pomoć imala je presudno značenje u spašavanju Republike u ranim ratnim danima. Štoviše, omogućila je snagama lojalnim Republici ofenzivno vođenje ratnih operacija. S druge strane, imala je i svoju političku dimenziju. Omogućila je španjolskoj Komunističkoj partiji preuzimanje jedne od vodećih političkih uloga u zemlji. Strelovit rast moći imat će direktnog utjecaja na vlast koja će morati vagati svaki politički i vojni potez kako bi udobrovoljila komunistima, odnosno Sovjetima. Usponom Komunističke partije fundamentalne političke razlike, prisutne pri stvaranju široke antifašističke koalicije, postale su kamen smutnje u odnosima dojučerašnjih saveznika. Nacionalistički tabor za to vrijeme karakterizira političko jedinstvo u kojem unutarnji sukobi ne ustupaju mjesto učinkovitom vođenju ratnih operacija. Komunistička partija, s druge strane, slijedeći sovjetski obrazac obračunavanja s neistomišljenicima, progoni anarhiste i *poumovce*, odnosno Radničku partiju marksističkog ujedinjenja (*POUM - Partido Obrero de Unificación Marxista*).³⁷ George Orwell, pripadnik POUM-a i osobni sudionik spomenutih događaja, tematizira sukobe na ljevici u knjizi *Kataloniji u čast*. Političkih podjela i frakcijskih sukoba, zajedno s Orwellovom ulogom, detaljnije sam se dotaknuo u drugom dijelu ovog rada.

Aragonskom ofenzivom i presijecanjem republikanske zone na dva dijela označen je početak konačne faze rata. Početni uspjeh ofenzive republikanaca u bitci na Ebru doskora je zamijenilo povlačenje. Socijalistička vlada Juana Negrina izdala je deklaraciju kojoj je jedan od ciljeva bilo i sklapanje sporazuma s Francima.³⁸ Međutim, bezuspješno. Ništa drugo osim bezuvjetne kapitulacije nije dolazilo u obzir. U prvim mjesecima 1939. nacionalističke snage su u katalonskoj ofenzivi zauzele Barcelonu. Francuska i Velika Britanija su formalno priznale Francove nacionaliste. Republika je ostala stiješnjena s tri strane. Vjerujući da daljnje vođenje rata nema smisla, pukovnik Casado i socijalist Julian Besteiro organiziraju vojni puč.³⁹ Namjera im je bila preuzeti vlast kako bi dogovorili prekid ratnih operacija i sklopili mirovni dogovor. Naime, službeno opravdanje je glasilo kako se Negrin pod utjecajem komunista zalaže za daljnje vođenje rata. Njihovi naponi su bili također bezuspješni jer je Franco prihvaćao samo bezuvjetnu predaju. U posljednjoj nacionalističkoj ofenzivi, vojna hunta pukovnika Casada naredila je svojim vojnicima da ne pružaju otpor. Krajem ožujka bez otpora je zauzet Madrid, čime je označen kraj rata.

---

³⁷Brenan, G. nav. dj. str. 324.

³⁸Thomas, H. nav. dj. sv. 2. str. 261-262.

³⁹Isto, str. 307.

2. Odnos europskih velesila prema zaraćenim stranama

Društvene i političke nesuglasice u Španjolskoj sredinom tridesetih godina rezultiraju sukobom koji zemlju pozicionira u fokus vanjske politike europskih sila. Složena stratifikacija političkog života Španjolske privremeno se konsolidirala u dva tabora – nacionalistički i republikanski te iznjedrila kronične lomove koji su zemlju odveli u građanski rat. Obje strane su u većoj ili manjoj mjeri našle proponente vlastitih vojno-političkih ciljeva među zemljama s podudarnim ideološkim platformama te neposrednim interesima.

Promatrajući diplomatski angažman europskih sila u Španjolskom građanskom ratu potrebno je razlikovati zemlje čije se sudjelovanje u najvećoj mjeri ograničilo na političko (ne)djelovanje kroz Društvo naroda, odnosno Odbora za nemiješanje i zemlje, koje su povrh toga neposredno utjecale na ishod, tj. slale vojnu pomoć zaraćenim stranama. U potonjem smislu su se najviše istaknule Italija i Njemačka s jedne, te Sovjetski Savez s druge strane. Unatoč simpatijama koje su gajile za republikance, politika Velike Britanije i Francuske u najvećem dijelu ograničila se na pokušaje lokaliziranja sukoba, odnosno sprječavanja vanjskog utjecaja.

2.1. Italija i Njemačka

Nakon Prvog svjetskog rata nastao je novi europski poredak temeljen na odlukama Pariške mirovne konferencije. Njezin produkt, Društvo naroda - organizacija koja je okupljala većinu civiliziranih država svijeta, nalazila se pred rastućim teškoćama uslijed revizionističke politike Italije i Njemačke. Iako u ratu na pobjedničkoj strani, Italija je smatrala da joj sudjelovanje u ratu nije na zadovoljavajući način teritorijalno nadoknađeno. Svoje imperijalističke sklonosti provela je u djelo agresijom u Etiopiji otvoreno kršeći sporazum Društva naroda kojeg je sama bila član. Nemoć Društva da opravda svrhu svog postojanja i spriječi stranu intervenciju u unutrašnje stanje druge države postat će znakovito i u slučaju građanskog rata u Španjolskoj. Prvi korak u ostvarivanju dugoročnog cilja prevlasti na Sredozemlju za Italiju je bila politika potiskivanja Francuske i Velike Britanije s njihovih kolonijalnih pozicija. U tu svrhu korisnija bi bila Španjolska s prijateljski nastrojenom desničarskom vlasti u odnosu na pučko-frontovsku koaliciju srodnu Blumovoj u susjednoj Francuskoj. Prijateljski odnos koji bi potonja mogućnost implicirala zasigurno nije ono što je Mussolinijeva Italija priželjkivala. S druge strane, u vojnom angažiranju na nacionalističkoj strani Mussolini je vidio priliku za povećanje utjecaja i prestiža talijanske države, čijeg je fašističkog karaktera agresivni militarizam bio integralni dio. Na temelju tajnog sporazuma sklopljenog s talijanskom vladom 1934. Franco je u srpnju 1936. uputio zahtjev za pomoć u zrakoplovima, bombama, protuzračnom oružju i transportnim brodovima. Njegovu molbu je odobrio talijanski ministar vanjskih poslova Galeazzo Ciano. Već krajem istog mjeseca dvanaest zrakoplova „Savoia Marchetti 81“ otpremljeno je i stavljeno na raspolaganje pobunjeničkim snagama u Maroku.⁴⁰ Krajem prosinca u Cadiz je pristigao i prvi kontingent crnokošuljaša, tj. fašističke paravojske.⁴¹ Karakter talijanske intervencije znatno se razlikovao po opsegu u odnosu na njemački i sovjetski. Drugim riječima, osim tehničkog, materijalnog i savjetodavnog aspekta u opskrbljivanju zaraćenih strana, talijanski doprinos se protegnuo na aktivno sudjelovanje nekoliko desetaka tisuća pripadnika regularne vojske te djelovanje brodova talijanske ratne mornarice.⁴²

Italija, istovremeno materijalno i vojno pomažući nacionalističku stranu, u diplomatskom smislu, nominalno vodi politiku nemiješanja. Naime, francuski plan o

---

⁴⁰Thomas, H. Nav. dj. Sv. 1. str. 286.

⁴¹Milak, E. *Italijanski Fašizam i Španski građanski rat. // Španjolska 1936-1939: prilozi sa znanstvenog savjetovanja* / uredio Ljubo Boban. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Globus. 1986. str. 59.

⁴²Isto, str. 59.

nemiješanju, kasniji sporazum, uz manje prijemore, potpisale su ranije spomenute sile uključujući Italiju. Korak dalje u vođenju licemjerne politike označilo je formiranje Odbora za nemiješanje na talijanski prijedlog. Primjenom stvarne politike zemalja sudionica, njegova je zadaća bila predodređena na neuspjeh, a opis uloge je dobro okarakterizirao Joachim von Ribbentrop, kasnije njemački ministar vanjskih poslova, kazavši da bi mu bolje odgovarao naziv „odbor za miješanje“.⁴³

Hitlerova Njemačka, poput Italije, vodi politiku revizije državnih granica uspostavljenih nakon Prvog svjetskog rata. Raskidanjem međunarodnih ugovora potpisanih u Locarnu 16. listopada 1925. godine i ulaskom njemačkih jedinica u Rajnsku oblast, Hitler je zapečatio sudbinu europskog poretka stvorenog Versailleskim mirovnim ugovorom.⁴⁴ U narednom razdoblju uslijedile su mnoge druge povrede samostalnosti međunarodno priznatih država poput stvaranja Protektorata Češke i Moravske, odnosno prestanak postojanja suverene Čehoslovačke. Dodatni utjecaj na ovakav razvoj događaja imala je politika Francuske i Velike Britanije. Naime, nastojeći sačuvati mir i pridonijeti stabilnosti europskog poretka, Chamberlainova administracija je kao i Baldwinovaranije, vodila politiku *appeasementa*, tj. *popuštanja*.⁴⁵ Izostanak reakcije nakon okupacije Rajnske oblasti, kao i prilikom agresije na Etiopiju, omogućio je Njemačkoj i Italiji da nastave dosljedno provoditi svoju politiku i u španjolskom slučaju. Obrazac ponašanja primijenjen u španjolskom građanskom ratu bio je suštinski isti. Potpisivanje sporazuma o nemiješanju te sudjelovanje u istoimenom Odboru imali su samo nominalno značenje jer su španjolske nacionalističke snage istovremeno primale znatne količine vojne pomoći u materijalnom, logističkom i ljudskom segmentu. Prijedlog Odbora o neslanju stranih dobrovoljaca zaraćenim stranama prihvaćen je sa strane Italije otprilike u isto vrijeme kad su se talijanske jedinice iskrcavale u Cadizu.⁴⁶ Hugh Thomas u knjizi *Španjolski građanski rat* posvećuje veliku pažnju analizi tehničkog aspekta njemačke i talijanske pomoći. Naime, ističe da je ona u početku unatoč svojoj tehnološkoj zastarjelosti bila od presudnog značaja u nadoknađivanju numeričke inferiornosti Francovih snaga.

---

⁴³Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 311.

⁴⁴Ibler, V. *Liga naroda i događaji u Španjolskoj 1936-1939. // Španjolska 1936-1939: prilozi sa znanstvenog savjetovanja* / uredio Ljubo Boban. Zagreb. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti . Globus. 1986. str. 43.

⁴⁵Hrvatska enciklopedija, *appeasement*. Dostupno na : [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3381>] , pristupljeno: 18.08.2014.

⁴⁶Cleugh, J. *Spanish Fury: The Story of a Civil War*. London : George G. Harrap & Co. Ltd, 1962. str. 140.

Glavni preduvjet brzog uspjeha kojem su se nadali nacionalisti, bilo je prebacivanje Afričke armije iz Maroka na poluotok. Ključnu ulogu u toj zadaći odigrala je strana pomoć. U prvih petnaest dana transportnim zrakoplovima koji su nacionalistima stavljeni na raspolaganje prebačeno je više tisuća vojnika te omogućen brz prodor prema Madridu.⁴⁷ Borbena komponenta pružene pomoći također nije bila zanemariva. U tom pogledu osobito se isticala njemačka Legija Kondor. Iako prepoznatljiva najviše po bombarderskim i lovačkim eskadrilama (ponajviše radi bombardiranja baskijskog grada Guernice koje je ovjekovječio Picasso istoimenom slikom), vrijedi spomenuti da je sadržavala i oklopne, protuoklopne, protuzračne jedinice te na svom vrhuncu brojala više od pet tisuća vojnika.⁴⁸

Prirodna nesnošljivost koju sve diktature iskazuju prema liberalnim demokracijama bila je dodatno pojačana njemačkom i talijanskom željom da se u eventualnom budućem kontinentalnom sukobu računa na savezništvo s desničarskom, nacionalističkom Španjolskom.⁴⁹ Neposredna korist koju su ostvarile njemačka i talijanska industrija, kao i sklapanje ugovora o eksploataciji rudnih bogatstava, predstavljaju značajan čimbenik u odluci da se podupiru nacionalisti. Uvoz prijeko potrebnih sirovina zemljama poput Italije i Njemačke bilo je pitanje od osobite važnosti. Naime, po pitanju sirovina, spomenute zemlje nisu mogle računati s kolonijalnim carstvima poput Velike Britanije ili Francuske, a teško da bi se izgledi za povećanje španjolskog izvoza u slučaju pobjede republikanaca mogli očekivati.⁵⁰ Računajući s tim, Nijemci i Talijani ubrzano su surađivali kako bi osigurali priznanje nacionalistima čim padne Madrid. Neposredna posljedica njihove suradnje je bilo zbližavanje koje je naposljetku dovelo do formiranja osovine Rim – Berlin.⁵¹ Dakle, možemo kazati da je za talijansko-njemačke diplomatske odnose španjolski građanski rat bio kohezivni faktor, dok je za nacionalističku stranu njihova pomoć i suradnja imala presudan značaj.

---

⁴⁷Cleugh, J. nav. dj. str. 67.

⁴⁸Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 8-9.

⁴⁹Španjolska je pristupila početkom 1939. godine Antikominternu paktu, te također sklopila ugovor o prijateljstvu i suradnji s Njemačkom. (Lukač: 55)

⁵⁰Milak, E. nav. dj. str. 60.

⁵¹Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 358.

2.2. Velika Britanija i Francuska

Dva dana nakon izbijanja pobune 18. srpnja, novi predsjednik vlade Republike, Jose Giral obratio se svom francuskom pandanu Leonu Blumu sa zahtjevom za isporukom oružja i zrakoplova.⁵² Ljevičarska Francuska gajila je simpatije prema Republici iz više razloga. Naime, osim što su vlast u obje zemlje osvojile pučko-frontovske koalicije, mogućnost pobjede potencijalno neprijateljskih nacionalista, u strateškom smislu značajno bi promijenilo odnose snaga na francusku štetu. Iako je Blum pristao pomoći Republici, francuska politika je ubrzo napravila zaokret pod britanskim utjecajem. Naime, u vremenu kad se kao jednu od najneugodnijih značajki diplomatske povijesti ističe strah od Hitlera, Britanija vodi politiku popuštanja kako bi izbjegla sukob s Hitlerovom Njemačkom. Osnovna značajka te politike bilo je odstupanje od vlastitih gledišta u korist druge strane kako bi se postigao, u diplomatskom smislu, viši cilj. U konkretnom slučaju to je značilo prihvaćanje remilitarizacije Rajnske oblasti i agresije na Etiopiju u nadi da će talijanski i njemački apetiti biti napokon zadovoljeni. Španjolski građanski rat, u kontekstu politike *appeasementa*, smetnja je jer predstavlja potencijalni okidač za sukob širih razmjera koji Britanija nastoji izbjeći. Idealni način za lokaliziranje sukoba je zauzimanje neutralne pozicije prema zaraćenim stranama. Iz tog razloga, u strahu od proširenja sukoba, britanski ministar vanjskih poslova Anthony Eden na francusku pomoć Republici ne gleda blagonaklono te sugerira oprez.⁵³ Francuska se u vanjskopolitičkom smislu gotovo potpuno naslanja na Britaniju u strahu da joj potonja ne okrene leđa jer bi se u tom slučaju sa sve agresivnijom Njemačkom suočila sama. Francuska motivirana dokazima o talijanskoj pomoći pobunjenicima 28. kolovoza 1936. predlaže sklapanje međudržavnog sporazuma o nemiješanju u Španjolskoj. Od europskih sila sporazum su potpisale Njemačka, Italija, Francuska, Velika Britanija i Sovjetski Savez.⁵⁴ Kasnije je formiran također međunarodni Odbor za nemiješanje u Londonu u sklopu kojeg je, uz spomenute, djelovalo dvadeset i sedam država.⁵⁵ U Odboru nije bila zastupljena Španjolska te je bio nedjelotvoran u obavljanju svoje temeljne zadaće zahvaljujući subverzivnom djelovanju Italije i Njemačke. Zanimljiva je metafora koju je upotrijebio Eden nazvavši Odbor branom koja pušta, ali ipak ispunjava svoju svrhu.⁵⁶ Misleći na britanski interes, želio je kazati da je sprječavanje proširenja rata na Europu ispunjeno. Međutim, stvarna zadaća Odbora da regulira i provodi politiku nemiješanja, tj. spriječi dotok oružja, municije i dobrovoljaca

---

⁵²Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 267.

⁵³Isto, str 271.

⁵⁴Ibler, V. nav. dj. str. 46.

⁵⁵Isto.

⁵⁶Cleugh, J. nav. dj. str. 139.

zaraćenim stranama, nije. S druge strane, postignuta je izolacija Republike koja se uslijed politike neutralnosti morala suočiti s embargom te neslužbenim kanalima, odnosno preko privatnih proizvođača pribjeći kupovini oružja. Također je izjednačila, u tom pogledu, legalno izabranu vlast s pobunjenicima. Na to je ukazao Alvarez del Vayo, španjolski ministar vanjskih poslova, na godišnjoj skupštini Društva Naroda u Ženevi kazavši da je izjednačavanje Republike i pobunjenika protivno međunarodnom pravu, jer legalna vlada ima pravo kupiti oružje u inozemstvu dok pobunjenici nemaju.⁵⁷ U konačnici korist od politike nemiješanja imali su prvenstveno nacionalisti koji su mogli računati da će ih unatoč sudjelovanju u Odboru, snabdijevati Italija i Njemačka. Sovjetska pomoć Republici uslijedila je kasnije.

Dok je Francuska u početku tajno slala neke zrakoplove pobunjenicima, Velika Britanija je pokazala da protivno politici nemiješanja može djelovati samo kad je u pitanju neposredni britanski interes. Nacionalističkom generalu Kindelanu su na raspolaganje ustupljene britanske telefonske linije u Gibraltaru čime mu je omogućen kontakt s Rimom i Berlinom⁵⁸, a kad je u pitanju Gibraltarski tjesnac, strateški razlozi su bili povod britanskim načelnicima stožera da u službenom dokumentu vladi zatraže da se vodi računa o dobrim odnosima sa stranom koja pobijedi.⁵⁹

Politika nemiješanja i Društvo naroda, koje je nominalno bilo njen najsnažniji zagovaratelj, iz perspektive španjolskog građanskog rata je doživjela još jedan neuspjeh. Kao i u prethodnim slučajevima, pokazalo se da je djelovanje Društva podređeno politikama vlada članica, a ne prihvaćenim međunarodnim obvezama i konvencijama. Prema tome, zauzimanjem neutralnog stava prema zaraćenim stranama, Francuska i Velika Britanija su Republici dodatno otežali već ionako tešku situaciju. S druge strane, talijanska i njemačka intervencija je, pokazalo se, bila od presudnog značaja te je dodatno pridonijela internacionalizaciji sukoba i stvaranju europske krize.

---

⁵⁷Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 341-342.

⁵⁸Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 268.

⁵⁹Isto, str. 307.

2.3. Sovjetski Savez

Prije sovjetskog angažmana na strani legalne vlasti, stvoren je veći broj samostalnih humanitarnih organizacija za pomoć Republici. U kolovozu na sjednici izvršnih komiteta europske sekcije Profinterne i Kominterne, kojom je predsjedao Gaston Monmousseau, odlučeno je da se pomogne Španjolska vlada novčanim iznosom od milijardu franaka. Novac je trebao biti sakupljen od sindikalnih donacija.⁶⁰ Upravljanje fondom preuzeo je odbor kojim su rukovodili komunistički i socijalistički prvaci. Među najistaknutijima su bili vođe francuske i talijanske komunističke partije Thorez i Togliatti te španjolska komunistkinja *LaPasionaria* (Dolores Ibaruri) i socijalist Largo Caballero. Velika većina organizacija bila je humanitarnog karaktera. Po značaju i veličini najviše se isticala *Međunarodna crvena pomoć* koja je pomagala španjolske komuniste od 1934. godine.⁶¹ Tridesetog srpnja, svega trinaest dana nakon izbijanja pobune, organiziran je zbor na kojem su povratnici iz Španjolske prenosili nedavna iskustva i govorili o potrebi da se pomogne Republici. Osnovan je Međunarodni odbor za pomoć španjolskom narodu (*Comite International de l'Aide au Peuple Espagnol*) koji je imao ogranke u svim zemljama s razvijenom ljevicom.⁶² U početku pomoć nije imala vojni nego humanitarni karakter tj. bila je usmjerena na prikupljanje hrane, lijekova i novca.

Sredina tridesetih godina označila je za Sovjetski Savez i Kominternu opredjeljenje za politiku Pučkih fronti. Rastuća opasnost od diktatorskih režima u Europi uzrokovala je zaokret u politici Kominterne. Neskriveno neprijateljstvo Hitlera i Mussolinija prema nedavno učvršćenoj sovjetskoj državi iziskivalo je promjenu u pristupu. Napušteno je etiketiranje nekomunističkih umjerenih lijevih stranka socijal-fašistima zbog preferiranja parlamentarizma u odnosu na radikalne revolucionarne metode. Time je otvoren prostor za sklapanje široke koalicije komunističkih, građanskih i socijalističkih stranaka kako bi se izvršila homogenizacija na ljevici. Zapaženiji rezultati su postignuti u Francuskoj i Španjolskoj gdje su stranke Pučke fronte osvojile vlast. U potonjem je slučaju takav rasplet događaja bio uzrok građanskog rata. Shodno tomu, u predstojećem sukobu pobjeda republikanaca, za ugled Sovjetskog Saveza, postala je imperativ. S druge strane, sudjelovanje u Društvu naroda od 1934. i sklapanje saveza s Francuskom dvije godine kasnije, naveli su Sovjete da se više

---

⁶⁰Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 284.

⁶¹Isto.

⁶²Isto, str. 285.

angažiraju na međunarodnoj pozornici.⁶³ Može bitnom pobjedom nacionalista Francuska bi se našla s tri strane okružena neprijateljskim državama. Drugim riječima, Sovjetskom Savezu bi na njegovim zapadnim granicama Hitlerova Njemačka postala sigurnosna prijetnja. To je navelo Staljina da formalno pristajući na politiku nemiješanja pokrene proces kojim će se republiku opskrbiti savjetnicima i, do tada, najmodernijom sovjetskom opremom. Politika kolektivne sigurnosti na kojoj se zasnivalo stvaranje Društva naroda pokazala se potpuno nemoćna pred japanskim, talijanskim i njemačkim militarizmom. Suprotni interesi velesila velikim dijelom su onemogućavali njenu djelotvornu provedbu. Sovjetski Savez je unatoč tomu bio potpisnik sporazuma o nemiješanju te pristupio istoimenom Odboru. Međutim, radi sve učestalijih dokaza o njemačkim i talijanskim otvorenim povredama opetovano je prosvjedovao te naposljetku u praksi počeo provoditi istovjetnu politiku.

Negativan odgovor vodećih svjetskih demokracija na upite o prodaji oružja naveli su Giralovu vladu da zatraži i sovjetsko oružje. Iako je Staljin već odobrio izvoz dok je sovjetska vanjska politika pristajala na politiku nemiješanja, službena odluka da se Republika pomogne donesena je nakon sastanka Politbiroa 31. kolovoza u Moskvi.⁶⁴ Od tada sovjetska vlada i Kominternu rade na pripremi šireg vojnog angažmana. U listopadu su stigle prve pošiljke zrakoplova, oružja, posada i ostale opreme u Cartagenu brodom Komsomol.⁶⁵ Svoj vrhunac su dostigle u srpnju iduće godine. Od tog trenutka trend slanja pomoći je u opadanju, a do travnja 1939. godine ona je gotovo zanemariva. Međutim, spomenuti brod koji je pristigao u Cartagenu dopremio je prve zrakoplove, oklopna vozila, pilote te posade. Baza za tenkovsku obuku bila je smještena u Archeni. Organizirao ju je španjolski pukovnik Sanchez Paredes koji je regrutirao madridske i barcelonske taksiste i vozače autobusa kao posadu. Zrakoplovne baze su bile smještene u Alcantrilli.⁶⁶ Upravo zahvaljujući numerički i tehnološki superiornoj sovjetskoj opremi spašen je Madrid. Thomas analizirajući karakteristike borbenih vozila i zrakoplova talijansko-njemačke i sovjetske proizvodnje dolazi do zaključka da su u prvoj fazi rata potonji u svim segmentima bili superiorniji. Zrakoplovi su omogućili prevlast u zraku, dok je 10 tonski T-26 bio neusporediv s talijanskim Fiat-Ansaldomi njemačkim Mark 1 tenkom koji, osim što su bili upola lakši, nisu posjedovali top. Napominje također da se u kasnijem tijeku rata republikanski lovci nisu mogli nositi s njemačkim Me109, međutim u početku su ih, takoreći, spasili te prolongirali rat. Sovjetska pomoć nije bila besplatna.

---

⁶³Lovrenčić, R. *Nemirni mir: svijet 1918.-1939. Francusko-sovjetski savez*. Zagreb : Mala zvona. 2011. str. 188.

⁶⁴Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 342.

⁶⁵Isto, str. 345.

⁶⁶Isto, str. 347.

Španjolska vlada ju je isplatila u pošiljkama zlata. Na prijedlog Larga Caballera, Giralovog nasljednika na premijerskoj poziciji, španjolske zlatne rezerve su premještene u Moskvu.⁶⁷ Jedan od motiva bila je sigurnost. Naime, postojale su naznake o mogućoj anarhističkoj pljački državnih zlatnih rezervi. Povrh toga, zlatni depozit trebao je poslužiti kao svojevrsni tekući račun za sve buduće poslove koje bi sklapala Republika sa Sovjetima i ostalim državama.

Osim materijala i opreme, treći faktor, za sudbinu Madrida presudan, bili su dobrovoljci. Inicijator ideje za stvaranje internacionalnih brigada koje će priskočiti u pomoći Republici bio je glavni tajnik francuske komunističke partije Maurice Thorez, a šef kominternine propagande u Zapadnoj Europi Willy Muzenberg njen zagovornik.⁶⁸ Stvaranje internacionalnih brigada postala je glavna zadaća Kominterne. Svaka partija dobila je kvotu koju je trebala ispuniti. Pružila se prilika mnogima iz diktatorskih zemalja da svoju borbu prenesu na španjolsko tlo. Prvenstveno talijanskim i njemačkim disidentima. Većina boraca koji su prošli kroz internacionalne brigade bili su mladi ljudi svih nacionalnosti, pripadnici radničke klase, veterani prošlog rata te profesionalni revolucionari. Prevladavali su Francuzi, Nijemci i Talijani, iako je nacionalni sastav bio šarolik. Glavni ured za novačenje nalazio se u pariškoj ulici Lafayette⁶⁹, a osnovna propagandna parola je bila – „Španjolska grob europskog fašizma“. Vodeće uloge su imali interbrigadisti iz Crvene armije – Kleber, Gomez, Lukacs i Gal.⁷⁰ Prvi dobrovoljci stigli su vlakom iz Pariza. Bilo ih je petstotinjak te su smješteni u Albacete. Bazom je zapovijedao Andre Marty, tzv. „pobunjenik s Crnoga Mora“, član izvršnog komiteta Kominterne.

Pokazalo se da je sovjetsko uplitanje uz vojne imalo i izravne političke posljedice na stanje u Republici. Značaj Komunističke partije u Španjolskoj za vrijeme Riverine diktature, odnosno neposredno nakon proglašenja Druge republike bio je gotovo neznan. U veljačkim izborima 1936. godine, koji su na vlast doveli stranke Pučke fronte, Komunistička partija je u Cortesu osvojila 17 zastupničkih mjesta. Članstvo joj se procjenjivalo na oko 130 000 tisuća.⁷¹ Popularnost, koja se očitovala u više nego dvostrukom broju članova krajem iste godine, mogla je zahvaliti politici obrane seljačkog vlasništva te protivljenja revoluciji. Zaštitu privatnog vlasništva te borbu protiv bezakonja vidjeli su mnogi pripadnici srednjeg

---

⁶⁷Thomas, H. nav. dj. sv. 1. str. 347.

⁶⁸Lovrenčić, R. nav. dj. str. 210.

⁶⁹Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 352.

⁷⁰Isto, str. 353.

⁷¹Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 117.

staleža u komunistima. Sintagme poput „prvo rat, a onda revolucija“ zahvaljujući političkom osloncu koji je pružao Sovjetski savez dobile su dodatno značenje, a komunistima priskrbile moć i ugled. Njihova praktična primjena imala je za posljedicu sukob s neistomišljenicima. U početku ideološki, a kasnije i mnogo stvarniji - fizički. Drugim riječima, heterogenost španjolske ljevice, na kojoj su s jedne strane stajali anarhisti i komunisti-antistaljinisti, te razjedinjeni socijalisti, omogućila je komunistima da protiv svojih ideoloških protivnika povedu borbu na tragu one koja se odvijala u SSSR-u. Propagandom se nastojalo ozbiljne političke grupacije španjolskih revolucionarnih komunista prikazati petom kolonom koja je u dosluhu s Francom. Razlog tomu bio je njihov revolucionarni, antistaljinistički karakter te potpuna nezavisnost od Moskve. Za Sovjete je postojao znak jednakosti između interesa komunizma i sovjetske države. Odnosno ono što je bio interes Sovjetskog Saveza, bio je i interes komunizma. Prema tome, svako odstupanje od te linije razmišljanja je predstavljalo napad, tj. štetu Sovjetskom Savezu i međunarodnom komunizmu. Ono što je u početku bilo, takoreći, novinsko prepucavanje, uskoro se prenijelo na gradske ulice. Svibanjsku političku krizu u Barceloni i genezu sukoba zorno je opisao George Orwell u svojoj knjizi *Kataloniji u čast*. Golema energija trošila se u međusobnim sukobima dok je u suparničkom taboru vladala jedinstvenost i čelična disciplina. Sovjetski Savez je u obliku Komunističke partije u Španjolskoj imao izravnog proponenta svoje vanjske politike. Protu-intervencionistička politika zapadnih sila sve je više vezala Republiku uz Staljina. Shodno tomu, jačao je i utjecaj španjolskih komunista. Ulaze u tzv. vladu pobjede na čelu sa socijalistom Lansom Caballerom.⁷² Pripada im velik ugled zahvaljujući organizacijskim sposobnostima, odnosno organiziranjem Petog puka.⁷³ Na temelju tih iskustava nastoje kroz vladu ostvariti zahtjeve za stvaranjem jedinstvene vojske s političkim komesarima po uzoru na sovjetsku Crvenu armiju. U neslaganjima s premijerom vješto se koriste zaleđem koje im pružaju Sovjeti uvjetujući daljnju pomoć ostavkama. Nakon propale nacionalističke ofenzive kod Guadalajare, njihova moć i ugled bili su na vrhuncu.

---

⁷²Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 319.

⁷³Isto, str. 269.

2.3.1. *Niños de Rusia*⁷⁴

Područja neposredno zahvaćena ratom bila su poprište razaranja civilne infrastrukture te iseljavanja velikog broja stanovništva. Kako bi sačuvali svoje živote, bijeg iz mjesta stalnog prebivališta potražili su mnogi. Smanjenje opsega republikanske zone, odnosno pad Malage, opsada Madrida i prenošenje ratnih operacija na sjeveroistok zemlje uzrokovali su izbjegličku krizu. Veliki val izbjeglica nastojao je pronaći utočište pred napredovanjem Francovih snaga. Među prepoznatljivim uzročnicima ove pojave prepoznamo primjer pada baskijskog gradića Guernice. Zrakoplovna kampanja frankističkih snaga u režiji Hitlerove *Legije Condor* za cilj svojih djelovanja imala je stanovništvo gradova koji su se nalazili na republikanskom području. Glavni grad, kao i mnogi drugi bili su meta i poligon novog oblika ratovanja. Produkt je bio masovno uništenje i zbjeg mnogih pred mogućnošću reprize sličnih događaja. Guernica je možda najeklatantniji primjer ove pojave jer su posljedice njezinog bombardiranja ovjekovječene na platnu jednog od najvećih svjetskih likovnih majstora. Međutim, manje poznata strana ove priče su posljedice koje je ova kampanja prouzročila za mnoštvo djece koja su pronašla utočište u stranim europskim zemljama. Lokalne baskijske vlasti bile su prisiljene organizirati evakuaciju približno dvadeset tisuća žena, djece i staraca. Pored toga, iz ostalih dijelova republikanske zone koja se sve više sužavala, roditelji, suočeni nacionalističkim napredovanjem, nastojali su skloniti svoju djecu u sigurnost zemalja koje nisu bile zahvaćene ratom. Sovjetski Savez jedna je od zemalja koja je udovoljila toj humanitarnoj potrebi.

Djecu pristiglu francuskim brodom *Sontay* u lenjingradskoj luci dočekaio je nesvakidašnji prizor. Gomila ljudi, svečan doček.⁷⁵ O tome najbolje svjedoče sami očevidci u svojim pismima roditeljima. Emiliano Aza u svojem pismu ocu iz siječnja 1938. kaže da su po dolasku u lenjingradsku luku „dočekani kao heroji“.⁷⁶ Praćeni flotom podmornica i drugih brodova uvedeni su u luku gdje je u sklopu dočeka organizirana proslava. Sovjetske vlasti su veliku važnost pridonosile da zbrinjavanje djece ima snažni ideološki karakter. Pored pompe i sveprisutnih slika Staljina španjolske izbjeglice su tretirane na posve netipičan način. U usporedbi sa statusom koji je uživala sovjetska siročad, njihove prilike su bile doista posebne.

---

⁷⁴Prevedeno „*Ruska djeca*“ (Young : 43)

⁷⁵Kowalsky D. *Stalin and the Spanish Civil War*. Dostupno na : [<http://www.gutenberg-e.org/kod01/frames/fkod08.html>], pristupljeno: 20.08.2014.

⁷⁶Spain/USSR, late 1930s: *Letters by Spanish Children evacuated from Spain to the USSR during the Spanish Civil War (Letters are addressed to family and friends in Spain, 1938.)* // *The Communist Experience in the Twentieth Century: A Global History through Sources* / Glennys Young. New York: Oxford University Press, 2012. str. 43-47.

Dodijeljen im je prvoklasni smještaj te dana odjeća koja je odgovarala nadolazećim vremenskim prilikama. Za mnoge četiri tisuće kilometara dug put bio je traumatično iskustvo. Velik broj djece nalazio se u lošem zdravstvenom stanju. Oboljeli od tuberkuloze odvajani su od zdrave djece te upućivani u južne, toplije krajeve (poluotok Krim) na liječenje. Ostali su privremeno smješteni u luksuzni lenjingradski hotel Astoria.

Činjenicu da je pitanje španjolskih izbjeglica bilo od visoke važnosti vidimo u kampanji koja je pokrenuta da bi se iskoristio propagandni potencijal nastale situacije. U organizaciji MORP-a (*Mezhdunarodnaia organizatsiia pomoshchibortsamrevolutsii*) smješteni su u prve domove uz prugu na relaciji Yaroslav – Moskva.⁷⁷ Daljnju brigu za to pitanje je prema odluci Politbiroa preuzeo Narodni odbor za obrazovanje (Narkompros).⁷⁸ Kvaliteta smještaja je bila na najvišem nivou, te im je osigurano obilje hrane i ostalih osnovnih živežnih namirnica koje su bile luksuz za većinsko stanovništvo. Školska dob u kojoj se velik dio izbjeglica nalazio nametao je pitanje njihovog formalnog obrazovanja. Osigurano im je pohađanje tzv. *Španjolskih* škola u kojima je nastava iz svih predmeta bila na španjolskom, ali su udžbenici bili sovjetski. Iako je namjera sovjetskih vlasti bila prikazati odgoj djece u španjolskom duhu, *de facto* su iz prevedenih sovjetskih udžbenika primali, kako je to svibanjska direktiva Politbiroa stipulirala, opširno komunističko obrazovanje. Upućeni na osobnu korespondenciju objavljenu u knjizi Glennys Young vidimo razmjere indoktrinacije. Djeca u svojim pismima roditeljima ističu prije svega zaslužnost Sovjetskog Saveza kao zemlje proletera, prve zemlje koja se oduprla fašizmu te apsolutnu jednakost svih radnika neovisno o nacionalnosti, odnosno profesiji. Osim sveprisutne propagande kojoj su bili izloženi, đaci su bili organizirani u tzv. *kruzhke*, odnosno učeničke krugove koji su im omogućili da, ovisno o opredjeljenju, sudjeluju u izvannastavnim kulturnim, sportskim i drugim aktivnostima. Dječak Serafim Gonzalez u svojem pismu roditeljima otkriva oduševljenje kazalištima, kinima i posebno ruskom operom za koju s ponosom kaže da je druga najvažnija u Europi, a treća u svijetu.⁷⁹

Obrazovanje pridošle djece bilo je važno pitanje za republikanskog izaslanika Vicentea Pola. Polo je konstatirao da udžbenički materijal, pristigao u moskovsko

---

⁷⁷Kowalsky D. Stalin and the Spanish Civil War. Dostupno na: [<http://www.gutenberg-e.org/kod01/frames/fkod08.html>] , pristupljeno : 20.08.2014.

⁷⁸Isto.

⁷⁹Spain/USSR, late 1930s: *Letters by Spanish Children evacuated from Spain to the USSR during the Spanish Civil War (Letters are addressed to family and friends in Spain, 1938.)* // *The Communist Experience in the Twentieth Century: A Global History through Sources* / Glennys Young. New York: Oxford University Press, 2012. str. 43-47.

veleposlanstvo iz Španjolske, nije distribuiran djeci.⁸⁰ U pismenoj korespondenciji sa sunarodnjacima u domovini napominje da situacija ostaje nepromijenjena, odnosno da djeca uče povijest i zemljopis iz ruskih udžbenika prevedenih na španjolski jezik. Nije poznato je li nova pošiljka iz Madrida stigla na odredište. Dodatno pogoršavanje ratne situacije, tj. smanjivanje opsega republikanske zone te kronični nedostatak osoblja u španjolskom veleposlanstvu u Moskvi rezultirali su slabim otporom odnarođivanju i indoktrinaciji koja je provođena. Sudjelovanje španjolskih učitelja u nastavnom procesu bila je iznimka. Uglavnom su dominirali ruski učitelji sa znanjem španjolskog. Ruski jezik je bio obavezan te se stavljao naglasak na rusku povijest. Kad je u pitanju španjolska povijest, valja istaknuti da se na nju obrađivalo kroz povijest španjolskog radničkog pokreta s naglaskom na Asturijski ustanak. U prvi plan je stavljena važnost rada, superiornost kolektivizacije u odnosu na ostale poljoprivredne modele, jednakost spolova, eliminacija religije te posebno solidarnost s ostalim „graditeljima socijalizma“.⁸¹ Prvu i posljednju riječ u organizaciji svih obrazovnih, kulturnih, radnih, političkih i logističkih djelatnosti djece imao je Centralni komitet komunističke partije, odnosno Politbiro. Mnoge partijske organizacije bile su uključene u rad s djecom, od kojih su najistaknutiji bili Komsomol i Pioniri. Njihovi članovi su pažljivo probrani te određeni za tu ulogu. Od ukupnog broja izbjeglica, njih devedeset posto ili dvije tisuće sedamsto, uključeno je u ranije spomenute organizacije.⁸² Podrazumijevalo se sudjelovanje u brojnim izvannastavnim aktivnostima poput posjećivanja tvornica, farmi te proslava u kojima se mlade Španjolce stavljalo u središte zbivanja. Ne iznenađuje da neiscrpan propagandni potencijal koji su djeca predstavljala sovjetska vlast nije propustila iskoristiti. O njima je uvijek izvještavano u superlativima te se stvarala opće pozitivna slika. Pisma koja su djeca pisala roditeljima priskrbila su velik ugled Sovjetskom Savezu među Španjolcima u republikanskoj zoni. Najuspjeliji oblik iskorištavanja situacije u propagandne svrhe bili su filmski žurnali. Dva filma su posebno interesantna u tom pogledu. *Ispanskedeti v SSSR*, namijenjen domaćoj i *Nuevos Amigos*, španjolskoj javnosti. Oba su dostupna u digitaliziranom obliku na internetskim stranicama projekta *Gutenberg-e* Američkog povijesnog udruženja i Columbia University Pressa. Početak prvog obilježavaju borbe u Madridu čije tužne scene zamjenjuju sunčani i sretni prizori SSSR-a. Naglašena je osobna Staljinova zasluga u pomoći koja je pružena djeci. Uspoređujući spomenuta dva filma

---

⁸⁰Kowalsky D. *Stalin and the Spanish Civil War*. Dostupno na: [<http://www.gutenberg-e.org/kod01/frames/fkod08.html>], pristupljeno: 20.08.2014.

⁸¹Kowalsky D. *Stalin and the Spanish Civil War*. Dostupno na: [<http://www.gutenberg-e.org/kod01/frames/fkod08.html>], pristupljeno: 20.08.2014.

⁸²Isto.

primjećujemo da je u *Nuevos Amigos* lik Staljina gotovo u potpunosti izostavljen. S druge strane pojavljuje se lik poznate španjolske komunistkinje Dolores Ibaruri, dok je radnja filma fokusirana na izbjeglice u crnomorskom odmaralištu Artek. Dobiva se dojam kako se španjolsko nasljeđe vjerno i pažljivo čuva. U filmu namijenjenom sovjetskoj publici vidljivo je isticanje zasluga Staljina u odnosu na španjolski karakter koji prevladava u drugom filmu. Uzrok tomu leži prvenstveno u nastojanju da se kroz propagandne prilike koje pruža cjelokupna situacija španjolskih izbjeglica nastoji homogenizirati sovjetska javnost kako bi ju se odvratilo od svakodnevne obilježene raznoraznim prisilama koje karakteriziraju ovaj period. Iz istih razloga je *Nuevos Amigos* lišen takvih poruka jer se kod publike nastoji postići dojam da se odgoj njihovih mladih sunarodnjaka odvija u španjolskom duhu.

Po završetku Španjolskog građanskog rata interes za djecu sve više jenjava. Početkom Drugog svjetskog rata, odnosno napadom na Sovjetski Savez djeca su premještena u Aziju. Gube svoj privilegirani status te, iako sigurna od neposrednih ratnih opasnosti, dijele sudbinu velike većine sovjetskih građana boreći se protiv bolesti i gladi. Unatoč svemu, nezaobilazan je humanitarni karakter koji je inicijalno pokazala sovjetska vlast zbrinuvši gotovo tri tisuće izbjegle španjolske djece. Pored indoktrinacije i propagandne eksploatacije ne mogu se zaniijekati pozitivni učinci koje je obrazovanje imalo na djecu. Na kraju krajeva ostaje činjenica da je postojao veliki kontrast između života sovjetske i španjolske djece. Naime, omogućavanje povlaštenog statusa potonjih, iako uzrokovan željom da se slika sovjetskih prilika prikaže boljim nego što u zbilji jest, ipak je u konačnici imao za posljedicu bolji život.

Prema podacima koje iznosi američki povjesničar Daniel Kowalsky od ukupnog broja, koji se kreće oko trideset tisuća izbjegle španjolske djece, tri tisuće ih je u kasno proljeće i ljeto 1937. godine utočište pronašlo u Sovjetskom Savezu.⁸³ Humanitarni aspekt sovjetske pomoći Španjolskoj republici, odnosno zbrinjavanje izbjegle djece, tema je koja u dosadašnjoj historiografiji nije privukla veće zanimanje. To je bio ujedno i razlog odabira i osvrta na ovu temu u prethodnim redcima. Naime, u svim znanstvenim radovima, monografijama i člancima koji su korišteni u ovom izlaganju kao i šire, uz izuzetak Hugh Thomasa koji, takoreći samo registrirao ovaj događaj u najsžetijem mogućem obliku⁸⁴, ova tema je marginalizirana ili potpuno izostavljena. Razlog tome možemo tražiti u privlačnosti koju su ostali aspekti sovjetske intervencije imali u odnosu na spomenuti, ali i u dostupnosti arhivske građe. Ubrzo

---

⁸³Kowalsky D. *Stalin and the Spanish Civil War*. Dostupno na : [<http://www.gutenberg-e.org/kod01/frames/fkod08.html>] , pristupljeno: 20.08.2014.

⁸⁴Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 303, 333.

nakon raspada Sovjetskog Saveza neobjavljena arhivska građa vezana za ovaj period sovjetsko-španjolske suradnje postaje dostupna. Koliko sam upoznat, jedini rad na dotičnu temu u kojem su korišteni prethodno spomenuti izvori je doktorska disertacija Daniela Kowalskog pod imenom *Stalin and the Spanish Civil War*, dostupna u cijelosti u digitaliziranom obliku putem internetskih stranica, odnosno ranije spomenutog projekta *Gutenberg-e*. Imajući to u vidu, jasno je kako trenutno predstavlja najreprezentativnije istraživanje ovog humanitarnog aspekta sovjetsko-španjolskih odnosa.

2.4. Politika SAD-a i interesi krupnog kapitala

Unatoč tomu što je Kongres Sjedinjenih Država još uoči etiopske krize izglasao Akt o neutralnosti, kojim se brani prijevoz i prodaja oružja zaraćenim stranama, to nije spriječilo pojedine tvrtke da šalju materijal u Španjolsku. Naime, kako se spomenuti akt nije odnosio na građanski rat, sve je bilo prema slovu zakona. Vodeća zrakoplovna tvrtka Glenn Martin Company priupitala je vladu što misli o prodaji osam bombardera Republici.⁸⁵ Odgovor je bio da to ne bi bilo u duhu politike moralnog embarga na oružje koji Rooseveltova administracija provodi. Na upit o kupnji oružja u SAD-u republikanskog veleposlanika u Washingtonu de los Riosa, Cordell Hull, ministar vanjskih poslova, odgovorio je kako osim politike moralnog nemiješanja nema zakona koji to brani.⁸⁶ Razlog tomu je strah od mogućeg proširenja građanskog rata ako bi se Sjedinjene države svrstale na jednu od sukobljenih strana. Stoga su jasne namjere SAD-a kad upozorava Francusku da „svoju vanjsku politiku ne zasniva na mišljenju da postoji scenarij u kojem će Europa primiti američku financijsku i vojnu pomoć nalik onoj u Prvom svjetskom ratu.“ Unatoč politici moralnog nemiješanja, Vinalert Company Roberta Cusea zatražila je da joj se odobri otprema zrakoplova, zrakoplovnih motora i drugih dijelova španjolskoj vladi u vrijednosti od 2 774 000 dolara.⁸⁷ Zahtjev je odobren, uz žaljenje što se spomenuta tvrtka služi svojim pravom, i u ovom slučaju, djeluje suprotno državnoj politici.

Izravna posljedica bilo je skoro izglasavanje u američkom Kongresu rezolucije o zabrani otpreme oružja Španjolskoj. Vlada je također zabranila prikupljanje novaca za sukobljene strane, osim u dobrotvorne svrhe. To da je Španjolski građanski rat polarizirao američku javnost najviše se očitovalo u ondašnjem tisku. Katolici su napadali republikanske simpatizere upućujući prosvjede protiv pomoći boljševicima i ateistima. S druge strane, liberali i ljevičari pokrenuli su kampanju protiv moralnog embarga skupljajući potpise za peticiju protiv rezolucije. Potpisnici su bili mnogi intelektualci i znanstvenici od kojih je najistaknutiji bio Albert Einstein. Međutim, prijedlog da se ukine rezolucija je odbijen iz straha od proširenja građanskog rata.

Uplašeni nedavnom propašću investicija u Rusiji europski i američki financijeri su bili više nego zainteresirani za pobjedu nacionalista. Koliko je njihov strah bio stvaran možemo vidjeti na primjeru Texas Oil Companyja, tvrtke koja je Franca opskrbljivala naftom te mu

---

⁸⁵Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 307.

⁸⁶Isto, str. 336.

⁸⁷Isto, str. 82.

odobrila dugoročni kredit bez garancije. S druge strane, u Španjolskoj, poznati kralj duhana Mallorce Juan March, stavio se zajedno sa svojim bogatstvom na raspolaganje pobunjenicima.⁸⁸ Veze s kojima je raspolagao u inozemstvu pokazale su se ključne pri osiguravanju sredstava za financiranje prvih dvanaest transportnih zrakoplova poslanih u Maroko.⁸⁹

Zakonski gledano, moralno nemiješanje nije moglo obvezati pojedince da se uzdrže od osobnog sudjelovanja u ratu. Naime, postojao je zakon koji je branio američkim državljanima da budu pripadnici tuđih oružanih snaga, ali ne i dobrovoljaca u inozemstvu. U izvatku iz dnevnika američkog dobrovoljca Roberta H. Merrimana, koji je u knjizi *The Communist Experience in the Twentieth Century: A Global History through Sources* objavila povjesničarka Glennys Young, vidimo ratni put američkog dobrovoljca koji se borio protiv Franca te događaje koji su mu prethodili. Merriman je bio pripadnik bataljuna George Washington, te kasnije zapovijedao brigadom Abraham Lincoln. U bitci kod Jarama, gdje je brigada imala velike gubitke, Merriman je i sam teško ranjen. Dnevnički zapisi također sadrže biografske podatke o njegovom školovanju, posjetu Moskvi i Beču te pristupanju internacionalnim brigadama. Fokus autoričina istraživanja bio je prvenstveno na odnosu dobrovoljaca prema komunističkoj ideologiji te utjecaju koji je imala na njihovo pristupanje. Merriman je s tog aspekta zanimljiv radi svoje pripadnosti ljevičarskim grupama iz svojih studentskih dana.⁹⁰

---

⁸⁸Cleugh, J. nav.dj. str. 50.

⁸⁹Milak, E. nav. dj. str. 59.

⁹⁰Spain, 1937 : Robert Hale Merriman (1908. – 1938.), an American University Student and Volunteer Commander in the International Brigades during the Spanish Civil War // *The Communist Experience in the Twentieth Century: A Global History through Sources* / Glennys Young. New York. Oxford University Press, 2012. str. 165-166.

2.5. Prikaz Španjolskog građanskog rata u našem tisku

Zanimanje za turbulentna zbivanja na međunarodnoj pozornici Europe tridesetih godina, čiji smo epilog vidjeli u obliku sukoba globalnih, neslučenih razmjera, zorno reprezentira novinska djelatnost. Krize koje su prethodile Drugom svjetskom ratu, a prije svega su se odlikovale napetošću u međunarodnim odnosima, predstavljale su objekt interesa tadašnjeg javnog mijenja. Shodno tomu, novinska i novinarska djelatnost, prateći taj trend, stavljala je najnovije vanjsko političke događaje na naslovnice svojih izdanja. Niti je Španjolski građanski rat bio iznimka po tom pitanju, niti se interes naše javnosti posebno razlikovao naspram inozemnog. Upravo po uzoru na sve onovremene velike listove, prenošene su glavne vijesti novinskih agencija čiji su dopisnici bili u središtu zbivanja.

Godine 1936. novinstvo u našoj zemlji, kako kaže Josip Horvat, bilježi više od stotinu godina djelovanja na narodnom jeziku. Prethodno razmatranju načina izvještavanja o građanskom ratu u Španjolskoj potrebno je ukratko osvrnuti se na zbivanja, odnosno uvjete u kojima se odvijao sam novinarski rad kod nas.

Šestosiječanjska diktatura Aleksandra I. Karađorđevića, kad govorimo o novinama, predviđjela je cenzuru, a posljedično i autocenzuru, jer nije postojala garancija da zaplijenjeni list, ukoliko se nađe tri puta da udaru cenzure, ne bude zabranjen. Drugim riječima, novine su morale osobito voditi računa da njihov rad u vremenskom roku od mjesec dana ne bude tri puta predmetom zaplijene, jer bi u tom slučaju prijetila trajna zabrana. Pravnim putem se nije moglo doskočiti ovoj mjeri, jer za nju nije postojalo pravnog lijeka.⁹¹ U službu provedbe cenzure stavljen je ured koji je prema nalogu vlade dostavljao novinama gotove članke ili nacрте članaka, upute o veličanju diktature i sl. Spomenute mjere pogodovale su razvoju građanskog novinarstva u smjeru podčinjavanja uspostavljenim normama što je imalo za posljedicu gubitak dotadašnjeg antirežimskog karaktera. Komunističku partiju i tisak radničkog pokreta dokinula je *Obznana*, odnosno Zakon o zaštiti države, onemogućivši joj javno djelovanje.⁹² U prilikama otežanog djelovanja stranački listovi su pribjegavali ilegali. Nakon pogibije kralja Aleksandra, odnosno u drugom razdoblju diktature, nazirali su se znaci popuštanja. Zaoštravanjem međunarodne situacije i jačanjem opozicije okupljene oko Vladka Mačeka vlast kneza Pavla bila je sklonija traženju kompromisnih rješenja, što je u konačnici rezultiralo sporazumom Cvetković-Maček. Listovi lijeve provenijencije djelovali su javno

---

⁹¹Horvat, J. *Povijest novinstva Hrvatske. 1771-1939*. Zagreb. Stvarnost, 1962. str. 405.

⁹²Isto, str. 392.

iako su im brojevi bili zapljenjivani. S druge strane, tzv. informativni tisak doživio je vrhunac svog djelovanja. Tehnička dostignuća, usavršavanje metoda izvještavanja, distribucije itd. doveli su do promjena u načinu na koji su uređivani listovi. Nova vijest postaje dominantni sadržaj koji dobiva prednost pred ostalima zauzimajući glavno mjesto na naslovnici, često preko čitave stranice. Primjetno je da prevladava reportaža u kojoj se prvenstveno nastoji čitatelju predložiti prvenstveno stvarno stanje stvari. Dakle, interpretiranje agencijskih vijesti je sekundarno i kao što će se u idućim recima pokazati, u slučaju informativnih listova ograničeno je na poneku usputnu primjedbu na kraju članka. S druge strane, pored manjih prolaznih režimskih propagandističkih listova, u razdoblju od proglašenja diktature do smrti Aleksandra I. Karađorđevića 1934. godine, pokrenut je samo jedan stranački list – *Hrvatska straža*.⁹³ Radi se o katoličkom dnevniku koji je unatoč ogradama od stranačkih interesa slovio za neslužbeno glasilo Pučke stranke. Za našu temu posebno zanimljiv, jer za razliku od *Obzora*, *Jutarnjeg lista* pa i beogradske *Politike*, koji se u velikoj većini slučajeva ograničavaju na donošenje novosti, predstavlja list koji se opredjeljuje ili zauzima određeno stajalište, odnosno list koji ima svojevrstu svjetonazorsku podlogu koja je polazište svake interpretacije vanjskih i unutrašnjih novosti, pa tako i zbivanja u Španjolskoj. Religijska podloga *Hrvatske straže* bitna je odrednica koja list pozicionira snažno u desno. Simpatije prema totalitarnim režimima Mussolinija, Hitlera i Franca nisu skrivene. S druge strane spektra nalaze se *Radničke novine* kao službeno glasilo Komunističke partije Jugoslavije. Samim time jasno je da one predstavljaju drugu krajnost, odnosno list čije je lijevo usmjerenje osobito naglašeno. Imajući ova dva primjera na umu, potrebno je napraviti odmah na početku jasnu distinkciju između njih i listova poput *Politike*, *Obzora* i *Jutarnjeg lista*. Potonji su primjer nestranačkih informativnih listova koji prvenstveno nastoje javnosti prenijeti novost prepuštajući aspekt interpretacije svakom čitaocu ponaosob. Međutim, također valja naglasiti određene razlike između spomenuta tri lista koje nisu isključivo u domeni sadržaja nego i pristupa čitaocu. *Obzor* predstavlja nestranačko glasilo građanske inteligencije s tradicijom strossmayerovog jugoslavenstva te osam desetljeća dugim stažem. U svojoj dugoj povijesti prolazio je kroz mnoge uspone i padove. Međutim, sredinom tridesetih godina nalazi se u teškoćama u odnosu na izrazito komercijalne listove poput *Jutarnjeg*. Glavna boljka mu je anakronizam, odnosno kako to Josip Horvat u svojoj *Povijesti novinstva Hrvatske* kaže „gubitak dodira s novim vremenom“.⁹⁴ S druge strane, *Jutarnji list*, iako spada u ovu kategoriju, po opsegu i kvaliteti se znatno razlikuje. Naime, za razliku od *Obzora* izlazi na

---

⁹³Horvat, J. nav. dj. str. 406.

⁹⁴Isto, str. 392.

puno većem broju stranica (kao i *Politika*), sadrži rubrike koje se bave s mnogo različitih tema pored dnevno-političkih. Neke od njih su pravni savjetnik, gospodarska i sportska rubrika te ženski svijet. Unatoč spomenutim, po mom sudu najvažnija razlika je u pristupu. *Jutarnji list* je prepoznatljiv kao senzacionalistički list. Drugim riječima, list koji, bilo na naslovnoj stranici, bilo u naslovima članaka, nastoji privući čitatelja golicajući njegovu maštu, želeći pretjerano fascinirati ili potaknuti neizvjesnost, spada u ranije spomenutu kategoriju.

Izbor listova koji će poslužiti u svrhu prikazivanja percepcije tiska koncipiran je na način da se obuhvate listovi različitih političkih provenijencija. S jedne strane se nalaze informativni listovi čije se izvještavanje u pravilu ograničava na prenošenje vijesti stranih agencijskih dopisništava, a s druge listovi koji zauzimaju jasne stavove i strane u španjolskom sukobu te daju, shodno tomu, vlastite interpretacije. Dakle, imajući u vidu prethodne distinkcije potrebno je ispitati način na koji je građanski rat u Španjolskoj predstavljen u našem tisku. Pritom valja imati na umu da građanski rat u čitavom svojem trajanju nije na jednak način zauzimao pažnju tiska. Stoga, u nastojanju da se zadatak izvede što uspješnije, smatram da je najbolje suziti opseg i usredotočiti se na pojedine konkretne događaje. Primjerice, opsadu Madrida, djelovanje velikih sila, prikaz sukobljenih strana. Vojna pobuna je izbila u srpnju 1936. godine. Period između mjeseca srpnja i studenog, do početka opsade, odnosno borbe za Madrid, obilježen je određenim proturječnostima u tisku, jer još neke osnovne činjenice, koje su nama iz naše perspektive jasne, tada nisu bile poznate. Međutim, studeni i prosinac dotične godine spadaju u razdoblje u kojem je fokus tiska isključivo na Španjolskom građanskom ratu te na svom vrhuncu. Zašto je tomu tako? Svi događaji do studenog, primjerice neuspjeh pobune u velikim gradovima te posljedično zauzimanje vojarni kao i pad Iruna i San Sebastiana, označuju razdoblje kojeg je početak opsade Madrida kulminacija. Prema najavama u tisku i prognozama stručnjaka, velik dio javnosti očekivao je da će zauzimanje Madrida od strane Francovih snaga zaključiti rat u korist nacionalista. Stoga, naslovnice spomenutih listova pridaju najveću važnost vijestima koje se tiču ovog događaja u studenom i sredinom prosinca 1936. godine te on sukladno svojoj važnosti zauzima centralni dio. Isto tako vanjsko-političke rubrike opsežno problematiziraju i prate događanja u kontekstu teme što pruža dovoljno sadržaja za promatranje, odnosno stvaranje cjelovite slike. U daljem tijeku ovog poglavlja ćemo razmotriti mišljenja i novosti koja su izricali listovi *Obzor*, *Jutarnji list*, *Hrvatska straža*, *Radničke novine* i *Politika* o opsadi Madrida, o sukobljenim stranama kao i djelomično vanjskoj politici velikih sila. U nastojanju da iz promatranog sadržaja izvučemo

neke zaključke, posebno ćemo obratiti pozornost na ona mjesta u tisku koja sadrže politički diskurs.

2.5.1. *Hrvatska straža i Radničke novine*

Krenimo za početak od sukobljenih strana kako bi pokušali ustanoviti kako su one prepoznate u člancima *Hrvatske straže* i *Radničkih novina*. U tom pogledu izuzetno zahvalan događaj, na koji su se osvrnuli svi listovi, proširenje je madridske vlade ulaskom anarhista. *Radničke novine* ovu vijest prenose naglašavajući da dolazi do proširenja vlade ulaskom anarhosindikalista te konsenzusa svih marksističkih struja i grupa.⁹⁵ Analogno *Radničkim novinama*, *Hrvatska Straža* prenosi istu vijest. Međutim, unatoč tome što vlada broji osamnaest ministara, od kojih su svega ministri Iris i Hernandez komunisti, dakle dvojica, ona dobiva atribut *komunistička*, te ju se s tom oznakom prepoznaje i u nekim budućim člancima.⁹⁶ Također je primjetno da se dovodi u pitanje legitimitet iste nazivajući je *takozvanom. Komunistička* nije jedini, madridskoj vladi pripisani, atribut. Naime, primjećujemo da se često koristi izraz *marksistička, lijeva, crvena i zločinačka*. Oba lista prenose vijesti stranih dopisništava, od kojih ponajviše agencija Havas i Reuter. Zanimljivo je vidjeti različite interpretacije istih događaja. Primjerice napredovanje nacionalističkih snaga generala Varele prema Madridu i njegovu izjavu prema kojoj treba poručiti novinarima da će Madrid pasti još ove sedmice. Vijest su prenijele sve novine koje su predmet ovog istraživanja. *Radničke novine* u članku *Krvave borbe oko Madrida* prenose strane novinske vijesti konstatirajući da vladine snage gube teritorij, ali naglašavaju žestinu kojom se pruža otpor te prognoziraju skorašnje ulične borbe.⁹⁷ S druge strane, *Hrvatska straža* u rubrici koja se bavi pregledom vanjskih događaja, odnosno u članku *Kad će Franco osvojiti Madrid?* ističe neminovnost pada grada, pretjerane priče o uništenju tisuća ustaških vojnika⁹⁸ te prisutnost velikom broja Rusa u obrani Madrida.⁹⁹ Zauzimanje zrakoplovne luke Getafe, u blizini Madrida, koja je došla pod kontrolu nacionalista *Hrvatska straža* tumači kao korak bliže samom padu glavnoga grada. S druge strane, čitajući istu vijest u *Radničkim novinama*, tvrdi se da je Getafe napušten te se naglasak stavlja na vladino zaposjedanje Huesce.

---

⁹⁵ *Nova Madridska vlada*. Radničke novosti. Zagreb, 7. XI. 1936. , God. VII. , br. 45.

⁹⁶ *Kad će Franco osvojiti Madrid?* Hrvatska straža. Zagreb, 6. XI. 1936. , God. VIII. , br. 256.

⁹⁷ *Krvave borbe oko Madrida*. Radničke novosti. Zagreb, 7. XI. 1936. , God. VII. , br. 45.

⁹⁸ Potrebno je napomenuti da je termin *ustaše* korišten prvenstveno za opis ustanika, odnosno inicijatora i sudionika vojne pobune, te da nema nikakve veze s Ustaškim pokretom Ante Pavelića.

⁹⁹ *Kad će Franco osvojiti Madrid?* Hrvatska straža. Zagreb. 6. XI. 1936. God. VIII. br. 256.

Katolička crkva u Španjolskoj je također jedna od tema o kojoj su pisala oba lista. *Radničke novine* gledaju na njezinu ulogu kao suodgovornu za izbijanje građanskog rata. Tvrdi se da je ona „unikum cinizma i hipokrizije“.¹⁰⁰ *Hrvatska straža* iskazuje potpuno oprečno mišljenje u članku *Proganjanje Crkve u Španjolskoj*. Smatra da crkva ne odobrava i osuđuje nesocijalno ponašanje koje je primjetno u društvu, te se njezina odgovornost ne bi trebala apostrofirati ni manje ni više nego što je to u slučaju drugih institucija.¹⁰¹

Osuda fašizma, naglašavanje opasnosti koja prijeti cjelokupnom čovječanstvu ukoliko dođe do pada Madrida, retorika je koja se često koristi sa strane *Radničkih novina*. Pozivanje na dužnost i apel, odnosno na moral naprednih ljudi u situaciji koja je prisutna u Španjolskoj, smatra se naporom za oslobođenje čovječanstva. Možebitna pobjeda fašističkih snaga prvi korak je u sveopćoj katastrofi svjetskih razmjera. Čovječanstvo se može spasiti samo pobjedom vladinih snaga.¹⁰² Rat koji se vodi na tlu Španjolske naziva se građanskim, ali on to u biti nije, tvrde *Radničke novine*. Razlog tomu su politike Njemačke, Italije, odnosno Hitlera i Mussolinija. Njihovo djelovanje je vođeno željom za prekrajanjem europskih granica u svoju korist. Španjolska je samo jedna od zemalja koja im se našla na putu. Jednako odgovornim smatraju, ako ne i odgovornijim, vlade europskih demokracija koje gledaju svoje uske interese te na taj način pogoduju ovakvom raspletu događaja. U članku *Dok radnici krvare u borbi za zakonitost u Španiji se narod bori protiv inostranstva* se više nego očito naglašava internacionalni karakter rata. Na jednoj strani se bori radnički pokret, a na drugoj Franco čija pomoć stiže isključivo od stranih elemenata. On predvodi afričke, tj. marokanske pljačkaše uz pomoć, i u službi Italije, tj. Njemačke.¹⁰³ Ovdje se može povući paralela s retorikom *Hrvatske straže* koja na istovjetan način gleda na republikansku stranu. Razlika je u tome što oni prepreku miru, redu, radu i slobodi za koju se zalaže Franco, vide u djelovanju Sovjetske Rusije koja uplitanjem i slanjem legije vojnika održava madridsku vladu na životu. Prema njima, legionari i Marokanci, koje tegoban život u pustinji nije potpuno otvrdnuo prema osjećajima, primjer su čuvenog španjolskog viteštva.¹⁰⁴ S druge strane, premijer madridske vlade Largo Caballero nazivan je palikućom, a preseljenje njegove vlade u Valenciju

¹⁰⁰ *Proganjanje crkve u Španjolskoj*. Radničke novine. Zagreb, 7. XI. 1936. God. VII. , br. 45.

¹⁰¹ *Proganjanje crkve u Španjolskoj*. Hrvatska straža. Zagreb, 4. XI. 1936. God. VIII. br. 254.

¹⁰² *Radnici brane Madrid*. Radničke novine. Zagreb, 31. X. 1936. God. VII. br. 44.

¹⁰³ *Dok radnici krvare u borbi za zakonitost u Španiji se narod bori protiv inostranstva*. Radničke novine. Zagreb, 31. X. 1936. God. VII. br. 44.

¹⁰⁴ *Čuvena ofanziva*. Hrvatska Straža. 11. XI. 1936. God. VIII. br. 260.

„bijegom marksističko-anarhističko-masonske vlade“. Razlog „bijegu“ je isključivo palež i pljačka zlatne podloge Španjolske državne banke.¹⁰⁵

Hrvatska straža, osim obračuna s *Politikom* i nekim drugim listovima, velike zamjerke nalazi u izvještajima stranih agencija koje prenosi, ali ih istovremeno smatra tendencioznima, nepotpunima i pristranima. U članku *Španjolska pred Društvom naroda* kritizira agenciju Fabra-u zato što nije navela da su bombardirane madridske bolnice skrivene utvrde.¹⁰⁶ Drugi primjer nalazimo u članku *Marksistički Židov Julius Deutsch apelira na svjetsku savjest*. Naime, radi se o apelu da se zaustavi bombardiranje u kojem najviše stradavaju civili. *Hrvatska straža* smatra je bombardiranje opravdano jer su civilne kuće i obiteljski stanovi pretvoreni u mitraljeska gnijezda, a zgrade u tvrđave.¹⁰⁷

Spomenuvši naslov zadnjeg članka dolazimo do još jednog aspekta koji je prisutan u izvještavanju *Hrvatske straže*. Naime, ideološka bliskost s Hitlerovim i Mussolinijevim režimom implicira rasnu nesnošljivost, u konkretnom slučaju antisemitizam. Brojni su primjeri ove pojave, no ja ću istaknuti one najeklatantnije koji su u vezi s prilikama u Španjolskoj. U članku *Kako radi madridska Čeka* sovjetski veleposlanik Rosenberg je apostrofirao kao član masonske judeokomunističke klike čija su djelovanja u Španjolskoj u kontekstu izazivanja što više razaranja i uništavanja u svijetu. Također se koristi argument ad hominem koji je isključivo usmjeren protiv njegove ličnosti, a ne njegovih stavova. Govori se da je neugledan, tipičan mali Židov te Židov-revolucionar nalik na Trockog.¹⁰⁸

Prije nego što krenemo dalje i osvrnemo se na pisanje drugih publikacija valja spomenuti i religijsku podlogu koja je prisutna u *Hrvatskoj straži*. Slično *Radničkim novinama*, gdje je borba protiv nacionalista viđena kao borba proleterijata i radništva za spas čovječanstva, u slučaju *Hrvatske straže* rat se vodi između dobra i zla. Polazu se nade „da će se komunistička revolucija pretvoriti u trijumf Krista Kralja“ i da će to označiti dolazak vladavine pravednosti, mira, ljubavi i bratstva.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ *Pitanje priznanja Francove vlade*. Hrvatska straža. Zagreb, 12. XI. 1936. God. VIII. br. 261.

¹⁰⁶ *Neumanjenom žestinom se vodi bitka oko Madrida*. Hrvatska straža. Zagreb, 15. XI. 1936. God. VIII. br. 264.

¹⁰⁷ *Marksistički Židov Julius Deutsch apelira na svjetsku javnost*. Hrvatska Straža. Zagreb, 29. XI. 1936. God. VIII. br. 276.

¹⁰⁸ *Kako radi madridska „Čeka“*. Hrvatska Straža. Zagreb, 13. XI. 1936. God. VIII. br. 262.

¹⁰⁹ *Strahovita zločinstva u Španjolskoj: Franjevci žrtve crvenih barbara*. Hrvatska straža. Zagreb. 15. XI. 1936. God. VIII. br. 264.

2.5.2. *Jutarnji list, Obzor i Politika*

Za razliku od prethodno spominjanih, *Jutarnji list, Obzor i Politika* spadaju u kategoriju informativnih listova i uzeti su u razmatranje kako bi se vidio prikaz građanskog rata u Španjolskoj kroz nestranačka glasila.

Razlike između kategorije, u koju stavljamo potonje listove, i stranačkih glasila su velike. Određenih sličnosti ima, ali one su prije iznimka. Kao što je ranije spomenuto, informativni listovi u principu ne zauzimaju političko, ideološko ili neko drugo polazište. Primarna im je zadaća čitatelju pružiti najnovije vijesti. Bave se širokim spektrom tema. Od gospodarskih, kulturnih do sportskih. Interpretacija vijesti je uglavnom prepuštena svakome ponaosob. Kad je u pitanju praćenje građanskog rata u Španjolskoj, izdanja uvodno nabrojanih listova se sadržajno ne razlikuju previše. Dijelev jednako zanimanje za najnovija zbivanja. Tema Španjolske postaje glavna vijest koja dominira naslovnom stranicom i rubrikama koje prate vanjsku politiku. Razlike su nam očigledne iz načina izvještavanja. Drugim riječima, upravo razlozi iz kojih bi primjerice *Jutarnji list* okarakterizirali kao senzacionalistički, dok to s *Obzorom* i *Politikom* ne bi bio slučaj, su prva stvar koju primjećujemo kad pogledamo naslovnice. U slučaju *Jutarnjeg lista*, senzacija igra dominantnu ulogu. Već pri prvom pogledu na naslovnicu suočeni smo s neizvjesnošću, dramatičnošću i vrlo slikovitim opisima. Uzmemo li naslovnicu na kojoj dominira tekst velikog formata pod imenom *Zračna bitka nad Madridom* primjećujemo da povrhu prenošenja agencijskih vijesti, kao kod ostalih listova, prevladavaju i slikoviti opisi kao što su „grmljavina topova“, „uzbuna“, „trese se grad“, „opasnost“, „strahovito“, i sl.¹¹⁰ Nadalje, primjetan je izostanak sistematičnosti u izvještavanju. Usporedimo li u tom pogledu *Jutarnji list* s *Obzorom* vidimo spomenutu razliku u pristupu. *Obzor* prilikom izvještavanja ili prenošenja vijesti iz određenog tabora tu činjenicu jasno i nedvosmisleno naznači. Često već u naslovu. U slučaju *Jutarnjeg* prva vijest s kojom se čitatelj može susresti je naslov poput sljedećeg - *Opasnost da komunisti otruju Madrid otrovnim plinovima*.¹¹¹ Tek čitajući tekst, saznajemo da se radi o vijesti iz Burgosa. Dakle, s nacionalističke strane. Nameće nam se zaključak da je od verificirane vijesti važnija ona koja se odlikuje primamljivošću. Za *Jutarnji* su također karakteristični veliki naslovi i podnaslovi koji zauzimaju mnogo prostora. U nekim slučajevima i do pola stranice. S druge strane, članci u *Obzoru* i *Politici* su po tom pitanju

¹¹⁰ *Zračna bitka nad Madridom*. *Jutarnji list*. Zagreb, 6.XI.1936. God. XXV. br. 8902.

¹¹¹ *Opasnost da komunisti otruju Madrid otrovnim plinovima*. *Jutarnji list*. Zagreb, 6.XI.1936. God. XXV. br. 8902.

puno ekonomičniji, ostavljajući time više prostora za sam tekst. U konačnici, posljedica su sadržajniji članci i informativnije vijesti. Pošto smo istaknuli neke osnovne razlike, možemo navesti u kontekstu teme i određene sličnosti. Svi listovi, bez iznimke, prenijeli su izjavu generala Varele o padu Madrida kroz sedam dana. *Obzor* je govorio o padu grada kao gotovoj stvari, o zapečaćenoj sudbini Madrida.¹¹² Identičan je slučaj s *Politikom* i *Jutarnjim listom*. Međutim, nakon što je postalo očito da grad neće tako skoro pasti u *Obzoru* se moglo čitati o *Potpuno oprečnim vijestima o stanju sukoba*, odnosno o identičnim izvještajima s nacionalističke i republikanske strane.¹¹³ Ovu pojavu su registrirala i ostala dva lista s time da se *Jutarnji list* naglašenije bavio s tehničkim aspektima sovjetske vojne pomoći, tj. sovjetskim tenkovima od osamnaest tona i sl.¹¹⁴ *Politika* izvještava o pripremama za „spore ulične borbe“ nakon što je postalo očito da je „pokušaj zauzimanja Madrida na prepad“ propao.¹¹⁵ Agencijske vijesti o dolasku stranih dobrovoljaca su također prenesene, ali valja istaknuti da je u tom pogledu *Jutarnji list* otišao korak dalje. Iznose se, iz naše perspektive neozbiljni, podaci o korpusima Mongola koje Sovjeti šalju sa zadaćom odvratanja Francovih Marokanaca od borbe.¹¹⁶ Idući zanimljivi događaj koji je ostao više nego zapažen bilo je priznanje Francovog režima od strane Italije i Njemačke. Sva tri lista ovu vijest donose na naslovnim stranama kao događaj dana. Prema *Politici*, kao glavni razlog, spominje se tri četvrtine teritorija u rukama jedinica generala Franca, te ostatak zemlje koji se nalazi pod kontrolom neodgovorne vlasti.¹¹⁷ *Obzor* kaže da je uslijedilo priznanje „jer Franco bolje kontrolira situaciju“. U slučaju *Jutarnjeg lista* naslovnica glasi *Tri velike senzacije! Njemačka i Italija priznale vladu generala Franca!* i zauzima ni manje, ni više, nego trećinu čitave naslovne strane. U nastavku ushićeno prenose zaključivanje sporazuma Rim-Berlin-Tokio i priznanje Franca koji prema njima zaposjeda najveći dio španjolskog teritorija.¹¹⁸

Sredinom mjeseca prosinca 1936. godine vanjskopolitičke rubrike počinju preokupirati drugi događaji. *Hrvatska straža*, iako nije strogo gledano pastoralni časopis, počinje više prostora davati nadolazećim blagdanima, papinom zdravstvenom stanju i sl.

¹¹² *Sudbina Madrida zapečaćena*. *Obzor*. Zagreb. 5.XI.1936. God. LXXVII. br. 257.

¹¹³ *Položaj pred Madridom – Potpuno oprečne vijesti o stanju sukoba*. *Obzor*. Zagreb. 13.XI.1936. God. LXXVII. br. 264.

¹¹⁴ *Sovjetski tankovi od 18 tona u akciji*. *Jutarnji list*. Zagreb. 7.XI.1936. God. XXV. br. 8903.

¹¹⁵ *Pošto je pokušaj zauzimanja Madrida na prepad propao, vojska generala Franka priprema se za spore ulične borbe*. *Politika*. Beograd. 13.XI.1936. God. XXXIII. br. 10229.

¹¹⁶ *Sovjetski brodovi oboružani topovima voze ratni materijal u Španjolsku*. *Jutarnji list*. Zagreb. 12.XI.1936. God. XXV. br. 8908.

¹¹⁷ *Nemačka i Italija zvanično priznale vladu generala Franca*. *Politika*. Beograd. 19.XI.1936. God. XXXIII. br. 10235.

¹¹⁸ *Tri velike senzacije! Njemačka i Italija priznale vladu generala Franca!* *Jutarnji list*. Zagreb. 19.XI.1936. God. XXV. br. 8915.

temama. *Radničke novine* su zabranjene u studenom tako da nije bilo moguće pratiti njihove publikacije u narednim razdobljima. Kad su u pitanju *Jutarnji list*, *Politika* i *Obzor* teme poput nestanka i zarobljavanja Čang Kai Šeka, abdikacije engleskog kralja Eduarda VIII. i čistke u sovjetskoj Rusiji postaju prevladavajuće. Visoki intenzitet kojim su se pratila zbivanja u Španjolskoj se smanjuje, te građanski rat postaje na neko vrijeme manje aktualna tema.

3. Književne refleksije na Španjolski građanski rat

Tridesetih godina dvadesetog stoljeća Španjolska je bila rasadnik europskih ideologija i pripadajućih im pokreta. Bilo da su neki od njih bili anakronistički, bilo progresivni imali su zajedničko pridobivanje mnoštva pojedinca različitih provenijencija. U građanskom ratu koji je uslijedio nakon propalog puča, među ostalima, sudjelovali su i pojedinci koji su se bavili intelektualnom djelatnošću. Neki od njih su bili pjesnici, neki pisci, neki slikari, neki novinari, a biografija nekih bila je sinteza svih spomenutih djelatnosti. Pablo Picasso, te pjesnici poput nobelovca Pabla Nerude i tragično preminulog Garcie Lorce, svakako spadaju u krug najznamenitijih. Pored onih koji su svjedočili ratu i čija je inspiracija dolazila neposredno od nemilih zbivanja poput razaranja Guernice, vrijedi spomenuti i umjetnike koji su djelovali u narednom razdoblju. Njihova razmišljanja i doživljaji ubrzo su postali predmet literarnog izražavanja. Napisano je mnogo književnih djela čiju je vrijednost potvrdila književna kritika i publika. Neka su obilježila književnost kao remek djela pojedinih pisaca, ali svako pojedinačno je samo po sebi važno za povijest književnosti. Iako ograničenja koja postavlja karakter i opseg ove vrste izlaganja nisu dopustili osvrt na svako važnije djelo, pojedina su našla svoje mjesto u idućim recima. Međutim, valja istaknuti da s aspekta historiografije i u kontekstu ovog rada, određena djela su nam posebno zanimljiva.

3.1.Kataloniji u čast

Knjiga Georgea Orewlla *Kataloniji u Čast* jedno je takvo djelo i zaslužuje da se na njega osvrnemo prije ostalih. Pisano esejistički, predstavlja kroniku autorovih iskustava i impresija u Kataloniji, napose u Barceloni za vrijeme Španjolskog građanskog rata. Potrebno je na početku razlučiti knjigu na dva dijela.

Naime, u prvom dijelu Orwell se uglavnom prisjeća svog boravka na aragonskoj fronti gdje je boravio kao pripadnik ljevičarske milicije POUM-a. Nedostatak funkcionalnog oružja, neudobnost te nezadovoljstvo rogovskim načinom ratovanja, motivi su koji se protežu kroz stotinjak dana boravka na brežuljcima oko Zaragoze i Husece. Orwell napominje kako je često kontemplirao o odlasku u Madrid te pristupanju internacionalnim brigadama. Vrijeme koje je provodio uglavnom u dokolici, stvorilo je dubok osjećaj beskorisnosti. U tim trenucima, prožet nezadovoljstvom, imao je želju pristupiti nekoj jedinici u organizaciji anarhista ili komunista. Prema vlastitom priznanju, prestiž koji je uživala Komunistička partija, pojačan lošim iskustvima na fronti, stvorili su romantičnu sliku o njima te pojačali želju za promjenom ambijenta. Nakon sto i četrnaest dana provedenih u kontinuitetu na fronti, iskusivši hladnoću, glad i bolest, našao se na dopustu u Barceloni. Primjećuje razliku između grada koji je napustio i grada koji je zatekao nakon tri mjeseca. Napose je vidljiva razlika u socijalnoj i političkoj atmosferi. Primjetna je u govoru. Neke fraze koje su izbijanjem revolucije potisnute, ponovno su se počele koristiti. Revolucionarni oblici govora su iščezli. Napominje kako se sada rijetko moglo doživjeti da vam se nepoznati čovjek obrati s *ti* ili *druže*. Zaključuje da se ponovno „uspostavila podjela društva na bogate i siromašne, višu klasu i nižu klasu“. ¹¹⁹ Primjećuje rezignirano da biti pripadnik partijskih milicija više nije bilo moderno. Trgovine, najbolji pokazatelj javnog mijenja, koje su se ranije specijalizirale za vojničku opremu, sad su postale primjetno elegantnije. Inflacija časnika Narodne armije na ulicama Barcelone, bila je također jedna od novih pojava koje su nagovijestile potiskivanje partijskih milicija iz prvog plana. Međutim najviše su ga zaprepastile socijalne promjene. Grad u kojem je u prosincu „otmjena odjeća bila nakaznost“ te nije bilo moguće uočiti prosjaka, ustupio je mjesto gradu u kojem su se posvuda mogli vidjeti elegantni restorani puni bogatih ljudi. S druge strane, ulice su bile pune prosjaka. U nizu razočaranja, jedno od najtežih za Orwella, predstavljao je međusobni sukob anarhista i komunista. Antagonizam između zagovornika i protivnika revolucije, koji je eskalirao pokušajem zauzimanja

---

¹¹⁹Orwell, G. *Kataloniji u čast*. Zagreb. August Cesarec. 1983. str. 121.

telefonske centrale, ostavio ga je duboko zabrinutim. Došavši na dopust, bio je prisiljen uzeti oružje u ruke i zauzeti mjesto na barikadama za slučaj da sjedišta POUM-a budu napadnuta. Kao pripadnik partijske milicije, u to vrijeme još nije bio svjestan razmjera politike koja se vodila protiv ove antistaljinističke stranke. Situacija se naposljetku smirila dolaskom vojske iz Valencije. Sa žaljenjem primjećuje da su vojnici bili naoružani potpuno novim puškama, što je za dobrovoljce na aragonskom frontu bio nedosanjani san. Nakon povratka u Aragon biva teško ranjen u vrat, ali najgore trenutke proživljava za vrijeme komunistički orkestriranog progona POUM-a. Biljeg fašizma koji je ova marksistička i antistaljinistička stranka stekla, praktički ju je stavio izvan zakona, a Orwella je potpuno lišio bilo kakvih iluzija o poštenim i iskrenim namjerama Komunističke partije u Španjolskoj. Kao pripadnika poumvske milicije, kao i za njegovu suprugu, to je označilo razdoblje napetosti i strepnje. Pritvaranje i mnogo gori ishodi bili su za njega i njegove suborce realna mogućnost. Sudbina zapovjednika Georges-a Koppa kojeg je, izlažući sebe i svoju suprugu pogibelji, posjetio u zatvoru, naposljetku ga je uvjerila da napusti Španjolsku.

Drugi dio knjige je posvećen analizi političke situacije u Španjolskoj. Kako bi se pozabavio neistinama koje je proizveo novinarski establišment komunističke provenijencije pišući o svibanjskim danima u Barceloni, Orwell daje pregled osnovnih stajališta političkih stranaka na ljevici. Pučku frontu vidi kao labav savez u kojem će „jedan partner progutati drugoga“. Naime, borba protiv pobunjenika stvorila je koheziju koja je, odmicanjem rata, počela slabjeti. Socijalisti se bore za parlamentarnu demokraciju. Marksisti/antistaljinisti vide u demokraciji samo još jedan oblik kapitalizma. Čini im se besmislenim boriti se kako bi se jedan oblik kapitalizma zamijenio drugim. Za anarhiste, rat i revolucija su neodvojivi. Nakon povratka iz Španjolske, Orwell više nema iskrivljenu sliku o tamošnjem komunizmu. Naprotiv, ogorčen je njegovim antirevolucionarnim karakterom. Primjetna je povezanost i duboka zabrinutost za budućnost radničke klase u Španjolskoj. Također nezadovoljstvo zbog sveprisutnosti sovjetskog utjecaja koji nastoji subordinirati revolucionarne ciljeve vlastitim kratkoročnim interesima. Oštro osuđuje komunističku frazeologiju smatrajući je neiskrenom. Komunistička nastojanja sažeta u paroli „Najprije rat, a poslije revolucija“ smatra opsjenom. Drugim riječima, u njihovu ponašanju ne vidi prolongiranje revolucije do završetka rata, nego nastojanje da se ona nikada ne ostvari.¹²⁰

---

¹²⁰Orwell, G. nav. dj. str. 72

U jedanaestom poglavlju Orwell se osvrće na novinske članke *Daily Workera*, *Inpercora* i *News Dailyja* koji odgovornost za svibanjske sukobe svaljuju na tzv. trockistički POUM.¹²¹ Ozlojeđen je manjkom novinarske etike te pukom propagandom koja je POUM okarakterizirala trockističkom, fašističkom i petokolonaškom klikom. Kao svjedok i neposredni sudionik nudi vlastito očitovanje o zbivanjima. Zdravorazumski argumentira protiv napisa prokomunističkog i nekomunističkog tiska pokazujući da dijele jednak obrazac izvještavanja. Prema dezinformacijama koje šire, POUM je planirao i organizirao ustanak protiv vlade po nalogu fašista. Dokazuje prije svega protu-intuitivnost, a zatim neutemeljenost tih tvrdnji. Naposljetku, služeći se elementarnom logikom, demantira optužbe o POUM-u kao trockističkoj organizaciji. Apsurdnost iznesenih tvrdnji objašnjava kao klasičan *modus operandi* Komunističke partije kad su u pitanju obračuni s neistomišljenicima. Primjećuje da mu svaki odani komunist, koji slijedi partijsku politiku, ne bi dao za pravo istinito iznošenje činjenica. To ga navodi da naposljetku rezignirano zaključi kako je bilo kakav diskurs, o tome tko je u pravu ili u krivu, s nekim članom komunističke partije, prije samog početka osuđen na propast.

Vrijednost ove knjige je prije svega u njezinoj autentičnosti, bez obzira radilo se o svakodnevici vojničkog života ili o političkoj krizi koja je svoj vrhunac dosegla u svibanjskim nemirima. Svjedočanstvo i refleksija na događaje u kojima je učestvovao, u povijesnom smislu, predstavljaju izravnu i izvornu vezu s prošlošću tematiziranog razdoblja. Orwellova novinarska naracija istovremeno je dala snažnu kritiku politici Komunističke partije u Španjolskoj te stavila u pravi kontekst ulogu POUM-a u svibanjskim danima. Također je, kao što je Vladimir Roksandić istaknuo u svom predgovoru Orwellove knjige *Zašto pišem: i drugi eseji*, etablirala ga kao esejista i novinarskog kroničara.

Orwell u Španjolsku stiže snažno ideološki motiviran. Svoj doprinos ocjenjuje kao prilog u pokušaju prevladavanja slobode nad tiranijom. Španjolska je u trenutku njegova dolaska mjesto gdje se globalne napetosti manifestiraju u najgorem mogućem obliku. Rat vidi kao prijetnju, ali i potencijalnu priliku da se radnička klasa, za koju je duboko vezan, izbori za novu i bolju budućnost. Otvoreno podupire revolucionarne metode kao instrument njenog boljitka. Iz tog razloga i proizlazi sveopća razočaranost komunističkom politikom u spomenutom ratu. Drugim riječima, politiku Sovjetskog Saveza i Komunističke partije u Španjolskoj vidi u suprotnosti s kratkoročnim i dugoročnim ciljevima španjolske radničke

---

¹²¹Isto, str. 158-192.

klase. Iđentičan stav primjećujemo i u njegovom budućim djelima. Iako predmet fikcije, kasnija zapažena ostvarenja poput *1984.* i *Životinjske farne*, pokazuju na koji način su španjolska iskustva nepravde i razočaranja u jednu ideologiju pridonijela literarnom stvaralaštvu te formirala Orwella u anti-staljinista i anti-komunista.

3.2. Kratko ljeto anarhije: Život i smrt Bonaventura Durrutija

Bonaventura Durruti, anarhist, revolucionar, po struci mehaničar, bio je kontroverzna ličnost španjolskog anarhizma. U historiografiji su o njemu podijeljena mišljenja. Za neke je bio herojski lik, za druge običan terorist. Status legendarne, mitske ličnosti stekao je još za vrijeme Riverine diktature izvoдеći, sa svojim nerazdvojn timer prijateljem Ascasom, smione poduhvate.¹²² S druge strane, atentat na kralja Alfonsa u Parizu, napad na državnu banku u Gijonu te ubojstvo nadbiskupa Zaragoze priskrbili su mu status fanatičnog borca za anarhističke ideale.¹²³ Svjedočanstva o njemu u ratnim danima su podijeljena. Ne postoje isključivo pozitivna, odnosno negativna iskustva. Za stanovnike Leride upamćen je po prizorima uništene katedrale koju je njegova kolona ostavila u plamenu.¹²⁴ S druge strane, poznat je slučaj svećenika kojeg je spasio od sigurne smrti stavivši ga pod vlastitu zaštitu.¹²⁵ Nakon što je pobuna vojske ugušena u Barceloni, oformio je kolonu koja je bila aktivna na aragonskom frontu. Na vladino traženje uputio se sa svojim borcima u Madrid gdje je, braneći ga, i poginuo. Njegova smrt je još jedan aspekt koji je proizveo dodatne prijepore. Naime, povr h priče da je za njegovo ubojstvo odgovoran nacionalistički snajper, postoje verzije o tome da je bio žrtva izdaje, zatim zalutalog metka, pa čak i vlastite neopreznosti.

U dokumentarnom romanu etabliranog njemačkog pisca i publicista Hansa Magnusa Enzensbergera tematizira se njegova sudbina. Materijal koji je uporabljen prilikom nastanka ovog djela, te način na koje je ono koncipirano, čine ga doista iznimnim. Od klasičnog romana razlikuje se po nizu povijesnih izvora poput autobiografija, novinskih reportaža, propagandnih letaka, putopisa, rasprava, intervjua, pisama i govora koji su njime obuhvaćeni. Enzensberger koristi autentični povijesni materijal slažući ga prema kronološkom principu u cjelinu koja se sastoji od osam glosa. Svaka tematizira određeno razdoblje Durrutijevog života. Priča o Durrutiju istovremeno je isprepletena sudbinom anarhističkog pokreta, odnosno španjolske revolucije. Radnja započinje njegovim sprovodom te se nastavlja povratkom u njegovu prošlost. Enzensberger koristeći biografsku građu oslikava Durrutijev životni put počevši od mladenačkih dana. Kako bi to postigao koristi svjedočanstva prijatelja, istaknutih anarhističkih prvaka i drugih ličnosti. Tematizirajući razdoblje koje je Durruti proveo kao politički disident ujedno približava čitatelju razvitak anarhizma u Španjolskoj, dok su

---

¹²²Brenan, G. *The Spanish Labyrinth: an Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War*. 3rd ed. Cambridge: At the University Press. 1962. str. 250.

¹²³Thomas, H. *Nav. dj.* 1. sv. Str. 76.

¹²⁴Isto, str. 254.

¹²⁵Brenan, G. *nav. dj.* str. 318.

socijalne i političke promjene španjolskog društva prikazane kroz prizmu osobne povijesti glavnog protagonista.

Montažom različitih svjedočanstava, odnosno iskustava o Durrutiju, autor postiže svojevrsnu nedoumicu oko pravog činjeničnog stanja spomenutih događaja. Najistaknutiji primjer je Durrutijeva smrt. U poglavlju koja tematizira Durrutijevu pogibiju nudi sedam različitih varijanti istog događaja. Odabir između jedne od njih je prepušten čitatelju. Milka Car, u svom osvrtu na *Kratko ljeto anarhije*, ističe da piščeva motivacija leži u preispitivanju znanstvene objektivnosti u historiografiji i književnosti.¹²⁶ Zahvaljujući izostanku konsenzusa u historiografiji oko Durrutijeve smrti, autoru je omogućeno koristiti različita, ponekad proturječna, usmena svjedočanstva kako bi stvorio mozaik u kojem se problematiziraju političke, socijalne i druge promjene. Imajući to u vidu, jasno je kako Durrutijeva sudbina, radi svojih kontroverzi, predstavlja zahvalan materijal u preispitivanju odnosa između stvarnosti i fikcije u romanu.

U usporedbi sa znanstvenim djelima koja ispunjavaju sve uvjete koje postavlja povijesna znanost, značaj ove knjige se može promatrati na dva načina. Pišući spomenuti roman, autor mu nije namjeravao dati isključivo literarni, odnosno znanstveni karakter. Da jest, vrlo vjerojatno bi spomenuta knjiga bila udžbenik, monografija o anarhizmu ili biografija o Durrutiju. Naprotiv, Enzensberger služeći se povijesnim izvorima, te Durrutijem kao sredstvom izražavanja, postulira povijest u kategoriju fikcije. Imajući upravo tu činjenicu na umu, zapanjujuća je spoznaja da autor najvjerojatnije nije bio svjestan da se sadržaj ovog romana može „tumačiti kao prikaz povijesti mentaliteta anarho-sindikalističkog pokreta u Španjolskoj“.¹²⁷ To čini svojevrsni dodatni paradoks. Unatoč tomu što Enzensberger pokazuje da je vrlo tanka granica između onoga što je potvrđeno i onoga što je u domeni fikcije, njegov roman s određenog aspekta ima vrlo jasan povijesni značaj. Stoga, možemo zaključiti da kao kritički dobro primljeno djelo, povrh svoje literarne vrijednosti posjeduje i određenu vrijednost iz povijesnog aspekta.

---

¹²⁶Enzensberger, H. M. *Kratko ljeto anarhije: Život i smrt Bonaventure Durrutija*. Zagreb. V.B.Z. 2007. str. 245.

¹²⁷Enzensberger, H. M. nav. dj. str. 244.

3.3. Kome zvono zvoni

Kome zvono zvoni, povijesni roman Ernesta Hemingwaya, američkog književnika i novinara, predstavlja jedno od najzapaženijih njegovih ostvarenja. Potaknuto iskustvima Španjolskog građanskog rata, u kojem Hemingway sudjeluje kao ratni izvijestitelj, govori o sudbini mladog američkog dobrovoljca Roberta Jordana koji se u ratu bori na strani Republike.

Prethodna ratna iskustva, Hemingway je stekao kao američki vojnik, odnosno bolničar u Italiji za vrijeme Prvog svjetskog rata.¹²⁸ Za vrijeme bombardiranja biva teško ranjen te provodi tjedne podvrgnut bolničkom liječenju u Milanu. Upravo razdoblje Prvog svjetskog rata inspiriralo je njegovo najpoznatije antiratno ostvarenje *Zbogom oružje*. Dvadesetih godina izvještava o grčko-turskom sukobu te svjedoči požaru koji je uništio znatan dio Smirne.¹²⁹ U Španjolsku stiže u svojstvu ratnog izvijestitelja Sjevernoameričkog novinarskog saveza (NANA – *North American Newspaper Alliance*).¹³⁰ Suraduje s nizozemskim redateljem i komunistom Jorisom Ivensom i španjolskim književnikom Prudenciom Peredom u izradi propagandnog filma *The Spanish Earth*, odnosno *Spainin Flames*.¹³¹ Politički je angažiran na strani Republike te, s ciljem razmatranja gledišta intelektualaca o ratu, sudjeluje na Drugom međunarodnom kongresu pisaca u Valenciji, Barceloni i Madridu.¹³²

Hemingwayjev povijesni roman *Kome zvono zvoni*, djelomično je inspiriran stvarnim ličnostima i događajima iz Španjolskog građanskog rata. U slijedu zbivanja pratimo glavnog protagonista, diverzanta Roberta Jordana koji se sa zadaćom uništenja mosta u neprijateljevoj pozadini, u sklopu predstojeće ofenzive, pridružuje skupini republikanskih gerilaca između Madrida i Segovije. U planinskom skrovištu upoznaje Mariu, djevojku kojoj su gerilci pružili utočište nakon što su joj početkom rata ubijeni roditelji. Maria, svjedok tog događaja, uz to i sama žrtva zlostavljanja, pronalazi sigurnost i utjehu kod novo pridošlog pripadnika njihove planinske družine. Misija, uništenje mosta, predstavlja takoreći put bez povratka. Vođa gerilaca Pablo, imajući od početka to na umu, nevoljko pristaje pomoći Jordanu, ali ga izdaje tako sabotirajući zadatak. U konačnici, u trenutku osjećaja grižnje savjesti on se vraća, te pomaže grupi da uspješno izvrši svoj pothvat. Po povratku sa zadatka, Jordan teško ranjen,

---

¹²⁸Ernest Hemingway Biography. Dostupno na : [<http://www.biography.com/people/ernest-hemingway-9334498#synopsis>], pristupljeno : 18.08.2014.

¹²⁹Hrvatska enciklopedija, Ernest Hemingway. Dostupno na: [<http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=24934>], pristupljeno: 18.08.2014.

¹³⁰Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 103.

¹³¹Isto, str. 107.

¹³²Isto, str. 172.

svjestan da ne može umaći progoniteljima, traži da družina nastavi bez njega kako bi im olakšao bijeg.

Zajedništvo i povezanost sa suborcima također su neke od tema koje se provlače kroz radnju. To je očito iz prijelomnih, poput Pablovog obrata, ali i iz naizgled manje upečatljivih trenutaka. Primjerice kad unatoč snijegu i oluji, starac Anselmo ostaje na straži dok ga Robert ne zamijeni, što kod Španjolaca u mnogo situacija nije bila praksa ni u boljim vremenskim uvjetima.

Smrt, kroz čitavu radnju, jedan je od najprisutnijih motiva. Naime, glavni lik je siguran poput Pabla, njegove žene Pilar te vođe susjedne družine El Sorda da neće preživjeti uništenje mosta. Međutim za Roberta Jordana to postaje opterećenje tek onda kad postane svjestan svojih osjećaja prema Mariji. Hemingway dovodi u sukob želju za životom, motiviranu ljubavlju, sa snažnim osjećajem dužnosti. Ipak, pokazuje se da je smrt također svjesni izbor. Glavni protagonist na samom koncu romana *sede facto* žrtvuje. Voluntarizam je u tom pogledu naglašen kroz nekoliko situacija koje su primjetne u pozadini glavne radnje. Primjer je Jordanov prethodnik, također diverzant, koji je ranjen u napadu na vlak. Često se spominje njegov odabir ubojstva iz samilosti kao preferirani i poželjni ishod za sve koji se nađu u bezizglednoj situaciji. Ironično, vrlo vjerojatno se sam Hemingway prepoznao u nekoj analognoj situaciji kad je posegnuo za istim rješenjem.

Kao što je ranije spomenuto, neki od opisa likova i događaja u romanu nisu u potpunosti fikcijski. Drugim riječima, korespondiraju stvarnim osobama i događajima. Glavni poriv za rušenje mosta je republikanska ofenziva na tom području. Kako bi spriječio eventualna neprijateljska pojačanja, sovjetski časnik Golz povjerio je Robertu Jordanu zadatak uništenja mosta. Dotična ofenziva odgovara republikanskoj kod Segovije kojoj je bio cilj zauzeti grad i zaustaviti nacionalističko napredovanje prema Bilbao.¹³³ Golz predstavlja djelomično fikcijski lik koji odgovara poljskom pukovniku Karolu Swierczewskom, poznatijem kao Walter.¹³⁴ Osim njega u romanu se pojavljuju i spominju neke stvarne osobe. Među njima najistaknutiji su Dolores Ibaruri, poznatija kao *LaPasionaria*, Andreu Nin i Andre Marty. Legendarni lik *La Pasionarije* tema je razgovora nekolicine republikanskih boraca u neprijateljskom okruženju.¹³⁵ Suočeni sigurnom smrću, uslijed bezizlazne situacije u kojoj se nalaze, poznata komunistička prvakinja postaje predmet poruge zbog nemogućnosti

---

¹³³Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 166.

¹³⁴Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 352.

¹³⁵Hemingway, E. *Kome zvono zvoni*. Zagreb. V.B.Z. 2001. str. 212.

da razriješi situaciju u *deus ex machina* maniri. Zatim sovjetski novinar Mikhail Koltsov, personaliziran u liku Karkova, u razgovoru s Robertom Jordanom otkriva stav prema POUM-u i jednom od njegovih vođa, Andreu Ninu. Naime, POUM je prema njemu, „sramotna organizacija trockističkih ubojica“ dok su njihove „fašističke smicalice“ vrijedne prijezira. S druge strane, prema njemu je Nin „jedini koji je nešto vrijedio“, odnosno pozitivna ličnost. Na Jordanov upit gdje se nalazi Nin, što se dogodilo s njim te da li je imao stvarne veze s fašistima, Karkov daje znakovit odgovor - „A tko nema“. ¹³⁶ U prenesenom značenju, diskreciono pravo na odlučivanje tko je fašist polaže Komunistička partija. Premda iskazana u dijalogu dvojice izmišljenih likova, ova doista zastrašujuća činjenica vjerno oslikava vrijeme u kojem se proizvoljno odlučivalo o sudbini pojedinaca. Unatoč ciničnim komentarima kad su u pitanju progoni i čistke, Karkov se u slučaju Martyja pokazuje kao pozitivan lik. Također stvarna osoba, francuski komunist na čelu internacionalnih brigada, Andre Marty, prikazan je kao krajnje nestabilna i nepredvidiva ličnost čiji su nenadani prohtjevi i odluke mnoge stajali života. U knjizi njegovoj paranoji i samovolji Karkov odlučno staje na kraj. Spašava dvojicu gerilaca koji su prenosili Jordanovu poruku Golzu, ali nisu stigli dalje od Martyja. ¹³⁷

Hemingway kao svjedok prilika u Španjolskoj daje mnoge vrijedne zamjedbe. Primjerice, kroz prikaz Robertovih čežnji za komfornijim životom, opisuje svakodnevicu hotela *Gaylord*, sjedišta sovjetske misije u Madridu. ¹³⁸ Na tu činjenicu također upućuje povjesničar Hugh Thomas, koji se u svojoj knjizi *Španjolski građanski rat* u nekoliko navrata referira na Hemingwayjev roman. Najeklatantniji primjer je pokolj u Rondi. Naime, u ovom mjestasu u provinciji Malagi, republikanske su pristaše krajem 1936. godine smaknule petstotinjak mještana zbog sumnji da su fašistički simpatizeri. ¹³⁹ Thomas dolazi do zaključka da je Hemingwaya zasigurno inspirirao stvarni događaj prilikom opisa analogne situacije u *Kome zvono zvoni*. Po svom povratku u Sjedinjene Države, iako bezuspješno, osobno se zalaže kod predsjednika Roosevelta za ukidanje *moralnog embarga*, odnosno pomoć Španjolskoj. ¹⁴⁰

Njegov stil naracije prepoznatljiv je po jasnim i jezgrovitim rečenicama, te svojevrsnom minimalizmu koji se najbolje očituje u nedovršenosti, odnosno nedorečenosti

¹³⁶Hemingway, E. nav. dj. str. 170. – 171.

¹³⁷Hemingway, E. nav. dj. str. 284. – 295.

¹³⁸Isto, str. 160. – 163.

¹³⁹Thomas, H. nav. dj. 1. sv. str. 223.

¹⁴⁰Thomas, H. nav. dj. 2. sv. str. 183.

opisa. Na samom kraju romana to uočavamo kod prikaza posljednjih Jordanovih trenutaka. Namjernim izostavljanjem samog čina smrti, čitatelja se primorava na kontemplaciju o onome što jest, i što nije izrečeno time zasigurno pojačavajući dojam. Književni opus priskrbio mu je Nobelovu nagradu za književnost 1954. godine i Pulitzerovu nagradu godinu dana ranije.¹⁴¹ Roman *Kome zvono zvoni* ubraja se u najznačajnija književna ostvarenja dvadesetog stoljeća. Poznati britanski romanopisac, kritičar i skladatelj Anthony Burgess uvrštava ga među najbolje prikaze Španjolskog građanskog rata. Pored neupitne literarne vrijednosti prepoznata je i njegova povijesna vrijednost. Ona se uglavnom odnosi na istraživanje i rekonstrukciju povijesnih činjenica koje je Hemingway kao autentični sudionik ugradio u svoje djelo. Gotovo ne postoji veće znanstveno djelo koje se bavi fenomenom Španjolskog građanskog rata, a da ne spominje u nekom kontekstu Hemingwaya i njegov roman *Kome zvono zvoni*. Nastojao sam u prethodnim recima istaknuti očite primjere poput referenci na madridski hotel Gaylord. Međutim, uzmemo li ovaj roman kao cjelinu, možemo ga promatrati u kontekstu svjedočanstva o duhu jednog vremenskog razdoblja kojeg je Hemingway bio sudionik.

---

¹⁴¹Ernest Hemingway Biography. Dostupno na : [<http://www.biography.com/people/ernest-hemingway-9334498#synopsis>], pristupljeno: 18.08.2014.

ZAKLJUČAK

Loša gospodarska situacija u kojoj se zemlja našla dodatno je naglasila nesuglasice u već jasno podijeljenom društvu. Izgledno je da su kraj monarhije i abdikacija kralja poštedjeli sudbine ruske carske obitelji. Proglašenje Druge republike obećavalo je reforme koje španjolski radnički pokret zajedno sa seljaštvom zahtijevao već dugo. Međutim, pokazalo se da je Republika odgovarala svima dok je bila u službi pripadajućih im ideologija. Monarhisti, konzervativci i drugi desničari u njoj su vidjeli neprijatelja od samoga početka. Kad to nije bilo u službi njihovih interesa, leđa su joj okretali i socijalisti. Anarhisti u službi bakunjinovskih ideala anti autoritarizma ipak su napravili određene ustupke i ušli u organe izvršne vlasti kako bi se homogenizirali s ostatkom ljevice u jeku rata. Strana intervencija Njemačke i Italije, odnosno uzdržavanje od iste Velike Britanije i Francuske, uvelike su odredili smjer i dužinu rata. Priljev dobrovoljaca sa svih strana uz uvođenje novih oblika ratovanja proveli su Španjolsku kroz scenarij koji je čekao čitavu Europu i veći dio svijeta u narednim godinama. Gledajući internacionalne protagoniste i vanjsko politička zbivanja možemo uvjetno govoriti o svjetskom ratu unutar granica Španjolske. Vojno-tehnološki aspekt stranih intervencija osigurao je ratnu eskalaciju i u načinu vođenja rata i u njegovom trajanju. Zajedničko Italiji, Njemačkoj i Sovjetskom Savezu bilo je korištenje Španjolske kao proponenta svoje onovremene vanjske politike. Francova sreća je bila u tome što su njegove ideje bile komplementarnije s nacističkim, odnosno fašističkim i što su spomenute sile bile u puno boljoj situaciji da mu pomognu. S druge strane se nalazio Sovjetski Savez pod čijim izravnim tutorstvom je strelovito izrasla španjolska komunistička partija. Naime, ona je u vrlo ranoj fazi počela koristiti vlastitu poziciju za uspostavljanje monopola na interese revolucije, komunizma i rata te obračun s marksističkim i socijalističkim neistomišljenicima čiji je glavni krimen bio nezavisnost od Moskve. Dok je jedna strana bila politički i vojno jedinstvena, druga je bila prožeta sukobima na ljevici koji je potkopavali. Drugi aspekt sovjetske intervencije bio je humanitarnog karaktera, tj. primanje španjolske izbjegle djece na teritoriju svoje zemlje. Unatoč sveopćoj propagandnoj eksploataciji i indoktrinaciji, evakuacija je na koncu djecu ipak poštedjela ratnih razaranja kojima su njihovi sunarodnjaci bili izloženi u domovini. Također im je pružila sve one luksuze koje njihovi mladi sovjetski pandani nisu mogli ni zamišljati.

Proučavajući publikacije *Obzora*, *Jutarnjeg lista*, *Politike*, *Hrvatske straže* i *Radničkih novina* u prvom redu zaključujemo da je tema Španjolskog građanskog rata bila izuzetno zastupljena u tisku. Međunarodna kriza koja se stvorila oko politike nemiješanja, zatim

opsada Madrida, odnosi i percepcija sukobljenih strana te ostali popratni događaji vezani za rat, samo su neke od tema koje su punile naslovnice spomenutih listova i članke vanjskopolitičkih rubrika. Izvještavanje listova koji su bili predmet analize možemo podijeliti u dvije kategorije - stranačka glasila, odnosno informativne listove. U prvu skupinu spadaju *Hrvatska straža* i *Radničke novine*. Njih karakterizira zauzimanje određene svjetonazorske pozicije te interpretacija zbivanja u skladu s njom. S druge strane se nalaze informativni listovi koji se prvenstveno ograničavaju na prenošenje novosti čitatelju. U toj skupini od ostalih listova razlikujemo *Jutarnji list* kod kojeg dominira senzacionalistički tip novinarstva u kojem se verifikacija određene informacije podređuje njezinoj privlačnosti. Unatoč tome, zajedničko svim spomenutim listovima i prevladavajući trend u njihovom tematiziranju događaja u Španjolskoj je oslanjanje na strane izvještajne službe te preuzimanje informacija od spomenutih. Imajući to na umu, mogli smo svjedočiti da je u našem tisku rat u Španjolskoj bio glavna vijest do pojavljivanja nekih novih svjetskih aktualnosti, poput dinastičkih promjena u Velikoj Britaniji ili događaja u Kini, koje će zaokupiti fokus svjetske javnosti. Domaći tisak po tom pitanju nije bio iznimka.

Kad govorimo o književnoj reprezentaciji Španjolskog građanskog rata, u ovom izlaganju razlikovane su tri vrste. Prva, nobelovca Georga Orwella, koja predstavlja autentičnu sponu između autora i prošlih događaja kojima je svjedočio. Stoga je njegovo djelo prvenstveno svjedočanstvo koje nije u domeni fikcije, već ima izravnu i izvornu vezu sa prošlošću. Zatim Enzensbergerovo poigravanje se povijesnim događajima koji nisu u potpunosti rasvijetljeni. Drugim riječima, pisanje osobne Durrutijeve povijesti služeći se svom znanstvenom aparaturom da bi se čitatelja stavilo u poziciju u kojoj će prema vlastitom nahođenju birati između preferirane *povijesti*. Unatoč postuliranju povijesti u domenu fikcije, Enzensberger svojim djelom neintencionalno donosi prikaz povijest mentaliteta anarhističkog pokreta, stvarajući time svojevrsni paradoks. Radnja posljednjeg razmatranog romana je također nobelovca Ernesta Hemingwaya. Naime, ovdje se radi o priči koja je u potpunosti fiktivna iako određeni njezini elementi zorno korespondiraju s pravim ličnostima i događajima. Međutim, zajedničko svim prikazanim refleksijama Španjolskog građanskog rata je neupitna vrijednost u povijesnom smislu.

IZVORI

- Proganjanje crkve u Španjolskoj.* Hrvatska straža. Zagreb, 4. XI. 1936. , God. VIII. , br. 254.
- Kad će Franco osvojiti Madrid?* Hrvatska straža. Zagreb, 6. XI. 1936. , God. VIII. , br. 256.
- Čuvena ofanziva.* Hrvatska Straža. 11. XI. 1936. , God. VIII. , br. 260.
- Pitanje priznanja Francove vlade.* Hrvatska straža. Zagreb, 12. XI. 1936. God. VIII. , br. 261.
- Kako radi madridska „Čeka“.* Hrvatska Straža. Zagreb, 13. XI. 1936. God. VIII. , br. 262.
- Neumanjenom žestinom se vodi bitka oko Madrida.* Hrvatska straža. Zagreb, 15. XI. 1936. God. VIII. , br. 264.
- Strahovita zločinstva u Španjolskoj: Franjevci žrtve crvenih barbara.* Hrvatska straža. Zagreb, 15. XI. 1936. God. VIII. , br. 264.
- Marksistički Židov Julius Deutsch apelira na svjetsku javnost.* Hrvatska Straža. Zagreb, 29. XI. 1936. God. VIII. , br. 276.
- Zračna bitka nad Madridom.* Jutarnji list. Zagreb, 6.XI.1936. , God. XXV. , br. 8902.
- Opasnost da komunisti otruju Madrid otrovnim plinovima.* Jutarnji list. Zagreb, 6.XI.1936. , God. XXV. , br. 8902.
- Sovjetski tankovi od 18 tona u akciji.* Jutarnji list. Zagreb, 7.XI.1936. , God. XXV. , br. 8903.
- Sovjetski brodovi oboružani topovima voze ratni materijal u Španjolsku.* Jutarnji list. Zagreb, 12.XI.1936. , God. XXV. , br. 8908.
- Tri velike senzacije! Njemačka i Italija priznale vladu generala Franca!* Jutarnji list. Zagreb, 19.XI.1936. , God. XXV. , br. 8915.
- Sudbina Madrida zapečaćena.* Obzor. Zagreb, 5.XI.1936. , God. LXXVII. , br. 257.
- Položaj pred Madridom – Potpuno oprečne vijesti o stanju sukoba.* Obzor. Zagreb, 13.XI.1936. , God. LXXVII. , br. 264.
- Pošto je pokušaj zauzimanja Madrida na prepad propao, vojska generala Franka priprema se za spore ulične borbe.* Politika. Beograd, 13.XI.1936. , God. XXXIII, br. 10229.
- Nemačka i Italija zvanično priznale vladu generala Franca.* Politika. Beograd, 19.XI.1936. , God. XXXIII. , br. 10235.
- Radnici brane Madrid.* Radničke novine. Zagreb, 31. X. 1936. , God. VII. , br. 44.
- Dok radnici krvare u borbi za zakonitost u Španiji se narod bori protiv inostranstva.* Radničke novine. Zagreb, 31. X. 1936. , God. VII. , br. 44.
- Proganjanje crkve u Španjolskoj.* Radničke novine. Zagreb, 7. XI. 1936. , God. VII. , br. 45.
- Nova Madridska vlada.* Radničke novosti. Zagreb, 7. XI. 1936. , God. VII. , br. 45.
- Krvave borbe oko Madrida.* Radničke novosti. Zagreb, 7. XI. 1936. , God. VII. , br. 45.

LITERATURA

Balfour, S. *Spain from 1931 to the Present*. // *Spain: a history* / uredio Raymond Carr. New York. Oxford University Press. 2000. str. 243 – 282.

Berend I. ; Ranki G. *Evropska periferija i industrijalizacija: 1780-1914*. Zagreb. Naprijed, 1996.

Brenan, G. *The Spanish Labyrinth: an Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War*. 3rd ed. Cambridge : At the University Press, 1962.

Cleugh, J. *Spanish Fury: The Story of a Civil War*. London : George G. Harrap & Co. Ltd, 1962.

Enzensberger, H. M. *Kratko ljeto anarhije: Život i smrt Bonaventura Durrutija*. Zagreb : V.B.Z., 2007.

Građanski rat u Španiji. // *Istorija revolucija XX. veka*. Tom 2 Evropa / ur. Vera Popović. Beograd. Komunist, 1970.

Hemingway, E. *Kome zvono zvoni*. Zagreb : V.B.Z., 2001.

Horvat, J. *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*. Zagreb. Stvarnost. 1962.

Ibler, V. *Liga naroda i događaji u Španjolskoj 1936 – 1939*. // *Španjolska 1936 – 1939: prilozi sa znanstvenog savjetovanja* / uredio Ljubo Boban. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Globus, 1986. str. 40 – 48.

Lovrenčić, R. *Nemirni mir: svijet 1918. – 1939*. Zagreb. Mala zvona. 2011.

Lukač, D. *Treći rajh i građanski rat u Španiji*. // *Španjolska 1936 – 1939: prilozi sa znanstvenog savjetovanja* / uredio Ljubo Boban. Zagreb. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Globus. 1986. str. 48-57.

Milak, E. *Italijanski Fašizam i Španski građanski rat*. // *Španjolska 1936 – 1939: prilozi sa znanstvenog savjetovanja* / uredio Ljubo Boban. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti : Globus, 1986. str. 57-62.

Orwell, G. *Kataloniji u čast*. Zagreb. August Cesarec. 1983.

Rees, T. *Battleground of The Revolutionaries: The Republic and The Civil War in Spain 1931 – 1939*. // *Reinterpreting Revolution in twentieth-century Europe* / eds. Tim Rees, Moira Donald. London. Macmillan. 2001. str. 113 – 140.

Spain. // *Europe 1890 – 1945: Crisis and Conflict* / Robin W. Winks. New York : Oxford University Press. 2003. str. 152 – 155.

Soviet aid. Children. // *Stalin and the Spanish Civil War* / Daniel Kowalski. New York : Columbia University Press. 2004.

Thomas, H. *Španjolski građanski rat*. 3. izd. sv. 1. i 2. Rijeka. Otokar Keršovani. 1980.

Tilly, C.; Tilly L.; Tilly R. *Buntovno stoljeće 1830. – 1930*. Zagreb. Naklada Jesenski i Turk. 2002.

Young, G. *The Communist Experience in the Twentieth Century: A Global History through Sources*. New York. Oxford University Press. 2012.